

Masterthesis
Audrey Noteboren

Begeleider: Marlou Schrover

Woordenaantal: 17.358

Een zegen of een vloek?

De representatie van buitenlandse mijnwerkers in de Nederlandse media

---

¹ Marokkaanse mijnwerkers in de lift. Foto Continú

Inhoud

Inleiding	3
Historiografie	4
Theorie	8
Bronnen en methoden	10
Hoofdstuk 1: Nederland is géén migratieland.....	16
Hoofdstuk 2: Slachtoffers van de oorlog of gewelddadige fascist? Poolse soldaten en displaced persons komen naar Limburg.....	19
Vakbonden en mijnwerkers aan het woord: een bedreiging of een welkome aanvulling?.....	21
Polen in conflict	23
De mijnen en burgers staan klaar voor de ontheemde Polen	25
De Polen willen terug naar huis	26
De kranten met elkaar in debat	27
Hoofdstuk 3: De Hongaarse vluchtelingen als een speelbal in de strijd tegen het communisme	30
Hongaren in gesprek met de media; het ontstaan van twee kampen.....	31
De Hongaren tonen hun slechte kant	35
De media in vergelijking met de regering en mijnwerkers	36
Hoofdstuk 4: De redder van de oudere mijnwerkers, Marokkanen in de Limburgse mijnen.....	39
Marokkanen als gevechtspartners	42
Opvang van de Marokkanen	44
Dankbaarheid	46
Marokkanen in afwachting van hun kinderbijslag	47
Een representatief beeld?	50
Conclusie	52
Bibliografie	56
Secundaire literatuur.....	56
Websites.....	57
Primaire bronnen	57
Afbeeldingen	65
Archieven.....	65

Inleiding

De afgelopen maanden is op het Heerlense Maanplein een waar migratiemuseum herrezen. Het museum besteedt aandacht aan het rijke migratieverleden van de Nederlandse mijnstreek en trekt daarbij parallellen met het heden; vandaar ook de toepasselijke naam *Niet bang zijn*. Sinds de opening van de mijnen zijn er altijd migranten geweest in de mijnstreek. Kwamen deze migranten eerst van dichtbij, werden zij later van verder aangetrokken. Het museum toont aan dat Limburgers al decennia lang met migranten hebben samengewoond en dat dit altijd goed is gegaan. Volgens het museum moet aan de problematiek rondom de komst van de nieuwe migrantenstroom dan ook niet te zwaar getild worden. Dit onderzoek zal ook parallellen tussen het heden en het verleden trekken. Het onderzoek richt zich op hoe de media de komst van de migranten in de Limburgse mijnstreek in kaart heeft gebracht. Hierbij is gefocust op verschillende groepen migranten die na de Tweede Wereld Oorlog naar Nederland gekomen zijn om in de Limburgse mijnen te gaan werken, te weten de Polen, Hongaren, en Marokkanen. Hoewel er natuurlijk nog meerdere groepen buitenlanders in de mijnen werkzaam zijn geweest, zou het ondoenlijk zijn om aan al deze groepen aandacht te schenken. Er is gekozen voor bovengenoemde groepen omdat, voornamelijk, de Polen en Marokkanen op belangrijke breukmomenten binnen de mijngeschiedenis in Nederland arriveerden, te weten de periode van de wederopbouw waarin de mijnbouw als het ware opnieuw opgestart moest worden en de periode voorafgaand aan de sluiting van de mijnen. De Hongaren zijn bestudeerd omdat zij precies halverwege deze periode in Nederland aankwamen. Daarnaast was deze groep veel kleiner dan de Polen en Hongaren, wat het interessant maakt om te zien welke invloed de grootte van de groep heeft op de reactie. De vraag die in dit onderzoek beantwoord is, luidt als volgt:

Hoe veranderde het beeld van de media over de buitenlandse mijnwerkers in de Nederlandse mijnstreek sinds de Tweede Wereld Oorlog tot aan de sluiting van de mijnen in 1974 en wat verklaart deze verandering?

Deze vraag is vanwege een aantal redenen relevant en interessant. Ten eerste was en is de media een invloedrijke actor wat betreft de Nederlandse, en Limburgse, opinievorming. Media kan grote invloed hebben op hoe mensen over bepaalde onderwerpen nadenken en het kan

mensen activeren om over bepaalde zaken na te denken. Daar de rol van de kranten in het huidige onderzoek naar buitenlandse mijnwerkers nog onderbelicht is, heeft dit onderzoek dit gat geprobeerd te vullen door juist expliciet op kranten te focussen. Naast dat het soort bronnen dat in dit onderzoek gebruikt wordt dus interessant is, is de regio interessant. Na de Tweede Wereldoorlog moest de Nederlandse economie opnieuw opgebouwd worden. Deze wederopbouw zou niet mogelijk geweest zijn zonder de kolen die in de Nederlandse mijnen geproduceerd werden. De mijnen waren dus van groot nationaal belang en het reilen en zeilen van de mijnen kreeg dan ook nationaal gezien veel aandacht. Daarnaast is Limburg een interessante regio omdat dit gebied economisch zwaar afhankelijk was van de mijnbouw. De komst van de migranten riep daarom veel reacties op en had ook grote invloed op de economie van deze regio.

Nadat het historiografisch debat, theorie, en bronnen en methode geïntroduceerd zijn, zal dit onderzoek verder gaan met een kort inleidend hoofdstuk waarin aandacht wordt besteed aan de periode voor de Tweede Wereldoorlog om zo wat meer informatie te geven over de rol van de buitenlandse mijnwerkers in de mijnen. Vervolgens is de onderzoeksperiode in drie verschillende periodes opgedeeld, die ieder in een apart hoofdstuk behandeld worden. Ieder hoofdstuk begint met een korte inleiding waarin de tijdsgeest van deze periode wordt weergegeven. Voor deze opzet is gekozen zodat het tijdsbeeld in iedere periode helder blijft. Het tweede hoofdstuk richt zich op de periode 1945 – 1955, de periode waarin de Polen arriveerden. Het derde hoofdstuk richt zich op de periode 1956 – 1964, een periode waarin de Hongaren zich in de Nederlandse mijnsteek vestigden. Het vierde hoofdstuk richt zich op de periode 1965 – 1974, de periode voorafgaand aan de sluiting van de Nederlandse mijnen waarin als laatste redmiddel de Marokkanen naar Nederland gehaald werden om de mijnen in de laatste jaren draaiend te houden. In deze hoofdstukken zijn de verschillende groepen ook met elkaar vergeleken. Tijdens dit onderzoek is gebruik gemaakt van discours analyse en frame analyse om het veranderende beeld in de media te verklaren.

Historiografie

Over het Nederlandse mijnverleden is reeds veel geschreven, ook over de komst van buitenlandse mijnwerkers. Echter, deze werken richten zich vooral op het rekruteringsbeleid en de reden van rekrutering en geven daarmee dus vooral het perspectief weer van de Nederlandse overheid en de mijnen.

Het belangrijkste werk dat hierop ingaat is het werk *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg* geschreven door Serge Langeweg. In dit werk besteedt Langeweg aandacht aan de verschillende nationaliteiten binnen de Nederlandse mijnen zowel voor als na de Tweede Wereldoorlog. Hij toont aan dat Nederland al sinds de opening van de mijnen gebruik maakte van buitenlandse arbeiders om de mijnen draaiende te houden. De mijnen maakten aanvankelijk vooral gebruik van Duitse en Belgische arbeiders van vlak over de grens, maar vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw verscheen een bontere mix aan nationaliteiten in de Nederlandse mijnen. Dit had vooral te maken met de economische situatie in Europa.²

Ook het werk *Staat, markt en migrant* van Tesseltje de Lange besteedt aandacht aan het rekruteringsbeleid van Nederland na de Tweede Wereldoorlog. Zij toont net als Langeweg aan dat de rekrutering van buitenlandse arbeiders in Nederland geen nieuw fenomeen was na de Tweede Wereldoorlog, maar dat dit ook al voor deze periode plaatsvond. Het werk van De Lange focust niet specifiek op de mijnwerkers maar geeft ons een duidelijke boodschap mee. Namelijk dat Nederland zichzelf niet als een immigratieland, maar vooral als een emigratieland zag. De Nederlandse overheid voerde een actief emigratiebeleid en stimuleerde de Nederlanders te emigreren om de economische problemen na de Tweede Wereldoorlog het hoofd te kunnen bieden. Het feit dat Nederland heel lang heeft volgehouden geen immigratieland te zijn, is te zien in het rekruteringsbeleid van de buitenlandse arbeiders. De contracten waren van korte tijd, meestal één jaar, soms twee, en er werd verwacht dat de buitenlandse arbeiders na deze periode ook weer terug zouden keren naar het land van herkomst. Hiermee gepaard werd er ook weinig aandacht besteedt aan integratie.³

Wanneer de situatie in de Nederlandse mijnen vergeleken wordt met de situatie in de Belgische mijnen, zien we grote overeenkomsten. Ook hier kon de lokale bevolking het arbeidstekort in de mijnsector niet opvangen en moesten buitenlandse mijnwerkers gerekruteerd worden om de mijnen draaiend te houden. Bart Delbroek en Leen Roels leverden beide een bijdrage aan het themanummer over de Limburgse mijnen in het Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis. Delbroek schreef over buitenlandse mijnwerkers in Belgisch Limburg, en Roels schreef over buitenlandse arbeiders in de Luikse

---

² Serge Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg, herkomst, werving, mobiliteit en binding van mijnwerkers tussen 1900 en 1965*, (Hilversum, 2011).

³ Tesseltje de Lange, *Staat markt en migrant: de regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945 – 2006*, (Den Haag, 2007).

steenkolenmijnen.⁴ Beide artikelen geven een zelfde soort beeld als in de Nederlandse mijnen naar voren komt. Voor een artikel in de bundel *Limburg Kolenland* van Ad Knotter, koppelde Roels haar krachten met Langeweg en schreven zij een artikel waarin zij de steenkolenmijnen van Luik en die van Nederlands-Limburg met elkaar vergeleken.⁵

Uit deze vergelijking blijkt dat de Belgische mijnbouw veel grootschaliger was dan de Nederlandse mijnbouw en ook al eerder een piek bereikte. Een ander verschil is dat de Luikse mijnen ook afhankelijker waren van buitenlandse mijnwerkers dan de Nederlandse mijnen. Het feit dat de Nederlandse mijnen minder afhankelijk waren van buitenlandse arbeiders valt te danken aan drie redenen: er was genoeg jeugd in de regio die aan de mijnen gebonden werden door de mijnscholen; er was een relatieve aantrekkingskracht van de mijnbedrijven voor Nederlandse arbeiders van buiten de regio; en tot slot speelde de afweging van kosten en baten van de werving een grote rol in het Nederlandse rekruteringsbeleid. De werving van buitenlandse arbeiders ging gepaard met relatief hoge kosten die te wijten vielen aan de hoge mate van bureaucratie van de rekrutering.

Hoewel deze werken een goed beeld geven van het rekruteringsproces van de buitenlandse mijnwerkers en de redenen van deze rekrutering, speelt geen enkel van deze werken in op de reacties die de aankomst van de buitenlandse mijnwerkers opriep. De literatuur die aandacht besteedt aan wat er gebeurt met de buitenlandse mijnwerkers na aankomst en hoe er op hen gereageerd werd, is beperkt. Een werk dat hier wel meer aandacht aan besteedde, is het werk van Brassé en Van Schelven, genaamd *Assimilatie van vooroorlogse immigranten, drie generaties Polen, Slovenen, Italianen in Heerlen*.⁶ Hoewel de titel van dit werk doet geloven dat het werk slechts aandacht besteedt aan drie groepen immigranten in Nederland, werd er ook nog gekeken naar drie groepen naoorlogse immigranten: de Italianen, Turken en Marokkanen. Brassé en Van Schelven keken in eerste instantie naar de drie eerstgenoemde groepen en hoe zij assimileerden en maakten hierbij onderscheid tussen institutionele en informele assimilatie. Hierbij werd gekeken naar verschillende factoren die

---

⁴ Bart Delbroek, 'Op zoek naar koolputters, buitenlandse mijnwerkers in Belgisch-Limburg in de twintigste eeuw', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5:3 (2008) 80 – 103. Leen Roles, 'Buitenlandse arbeiders in de Luikse steenkolenmijnen, 1900-1974', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5:3 (2008), 104-125.

⁵ Serge Langeweg en Leen Roels, 'Buitenlandse arbeiders in de steenkolenmijnen van Luik en Nederlands-Limburg in de twintigste eeuw: een vergelijking', in: Ad Knotter, *Limburg kolenland, over de geschiedenis van de Limburgse kolenmijnbouw*, (Zwolle, 2015), 152 – 181.

⁶ Paul Brassé and Willem van Schelven, *Assimilatie van vooroorlogse immigranten: drie generaties van Polen, Slovenen, Italianen in Heerlen* (1980, Den Haag).

van invloed zijn op het assimilatieproces. Tot slot bekeken zij hoeveel invloed deze factoren hadden op de groepen die na de Tweede Wereldoorlog komen. Uit hun onderzoek bleek dat het lastig is de groepen van voor de Oorlog te vergelijken met de groepen van na de Oorlog. Niet alleen was er een heel anders tijdsbeeld, maar daarnaast heerste onder de door Brassé en Van Schelven onderzochte groepen een compleet andere cultuur. Waar de groepen van voor de Oorlog nog veel gemeenschappelijke kenmerken hadden met de Nederlandse bevolking, gold dit met name voor de Turken en Marokkanen niet, wat de integratie en assimilatie bemoeilijkte.

Ook Leen Beyers besteedde in haar werk *Iedereen zwart* aandacht aan de ontvangst van buitenlandse mijnwerkers in de mijnbouw Zwartberg in België. Ze beschreef op welke manier de arbeidsmigranten samenleefden met de lokale bevolking. Hierbij besteedde zij veel aandacht aan de sociale cohesie in een gemeenschap en merkte zij op dat, des te hoger de sociale cohesie onder een groep is, des te minder openheid er is ten opzichte van de migranten.⁷

In het werk *Marokkanen in Nederland, de pioniers vertellen*, besteedden Annemarie Cottaar en Nadia Bouras aandacht aan de Marokkaanse migratie naar Nederland. Hierin werd ook aandacht besteed aan de officieuze wegen om Nederland binnen te komen. De auteurs van dit boek zijn met verschillende Marokkaanse migranten in gesprek gegaan om te achterhalen hoe de Marokkanen keken naar hun verblijf in Nederland. Dit maakt het boek dan ook zo bijzonder; het is één van de weinige werken waarin het perspectief van de migrant centraal stond.⁸

Het laatste werk dat van groot belang is voor dit onderzoek is het artikel *Displaced persons, returnees and 'unsuitables': the Dutch selection of DPs (1945 – 1951)* geschreven door Marlou Schrover en Tycho Walaardt.⁹ In dit artikel wordt onderzocht hoe de displaced persons na de oorlog werden geportretteerd door verschillende actoren door gebruik te maken van frame analyse. Dit artikel was vooral van belang voor het methodologisch kader en hier zal dan ook nader op ingegaan worden bij het deel over bronnen en methode.

---

⁷ Leen Beyers, *Iedereen zwart, het samenleven van nieuwkomers en gevestigden in de mijnbouw Zwartberg, 1930 – 1990*, (Amsterdam, 2007).

⁸ Annemarie Cottaar, Nadia Bouras, Fatiha Laouikili, *Marokkanen in Nederland, de pioniers vertellen*, (Amsterdam 2009).

⁹ Marlou Schrover and Tycho Walaardt, 'Displaced persons, returnees and 'unsuitables' the Dutch selection of DPs (1945-1951)', *Continuity and Change*, 33 (2018), 413 – 400.

Kort samengevat kan gezegd worden dat de literatuur over de buitenlandse mijnwerkers zich tot nu toe voornamelijk focust op de rekrutering en de beweegredenen van deze rekrutering en dat er weinig aandacht wordt besteed aan hoe er gereageerd werd op de buitenlandse mijnwerkers. Dit onderzoek zal dit gat proberen op te vullen. Dit onderzoek is ook voor de huidige Limburgse maatschappij nog zeer relevant, aangezien er de afgelopen jaren weer een grotere influx van migranten plaatsvindt in Nederland en Limburg.

Theorie

Uit de literatuur blijken vijf mogelijke factoren die de reactie op de komst van migranten in de Nederlandse mijnstreek kunnen verklaren. Het is belangrijk om te onthouden dat deze verschillende factoren samen de reactie verantwoorden en dat de factoren niet los van elkaar gezien kunnen worden. Uit de literatuur blijkt dan ook niet dat er één factor doorslaggevend was om de reactie te verklaren. Daarnaast is het van belang de historische context en de ideologische achtergrond van de kranten in de gaten te houden bij het verklaren van de reacties.

De eerste factor heeft betrekking op de werkgelegenheid. Aan de ene kant was de Nederlandse samenleving bang dat zij de dupe zouden worden van de komst van buitenlandse migranten. Zij vreesden dat de buitenlanders hun banen zouden innemen waardoor de werkloosheid onder de Nederlandse arbeiders zou toenemen. Aan de andere kant waren de buitenlandse arbeiders van groot belang om de Nederlandse economie draaiende te houden. Vooral in de mijnen werden de buitenlandse arbeiders gebruikt om de productie op peil te houden om zo de Nederlandse maatschappij van voldoende kolen te voorzien. Wanneer de buitenlandse mijnwerkers niet hadden bijgedragen hadden de Nederlandse mijnen nooit zo lang open kunnen blijven. Daarnaast was het ook zo dat de buitenlandse migranten grotendeels de banen opvulden die de Nederlandse arbeiders niet wilden. Deze banen hadden vaak een laag sociaal aanzien of waren fysiek erg zwaar.¹⁰

De tweede factor is de woningnood in Nederland.¹¹ Tijdens de Tweede Wereldoorlog was een groot deel van de Nederlandse huizen verwoest. Hierdoor ontstond een groot woningtekort. De Nederlanders waren bang dat de buitenlandse migranten de krapte op de

---

¹⁰ Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg*, 219-221.

¹¹ C.K. Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid: Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam, 1999), 15.

woningmarkt nog verder zouden doen toenemen. Om hierop in te spelen, besloten de Nederlandse staat en het bedrijfsleven om voornamelijk vrijgezelle migranten te rekruteren. In het geval van de mijnen werden de migranten ondergebracht in gezellenhuizen. Hier kregen de mijnwerkers een kamer en deelden zij gemeenschappelijke faciliteiten zoals keukens en wasruimtes. Daarnaast werden de mijnwerkers hier ook van maaltijden voorzien en waren er beperkte mogelijkheden tot recreatie. Pas na een bepaalde tijd, werd het de buitenlandse mijnwerkers toegestaan hun vrouw en kinderen naar Nederland over te brengen.

De derde factor heeft betrekking op de ervaringen met buitenlandse mijnwerkers in eerdere periodes. Zoals eerder genoemd waren reeds voor de Tweede Wereldoorlog veel verschillende nationaliteiten in de Nederlandse mijnen aanwezig. Deze mijnwerkers hadden een aparte positie binnen de mijnen. Zij hadden minder rechten en werden in tijd van tegenspoed als eerste ontslagen. Als gevolg van deze zwakke positie lieten de buitenlandse mijnwerkers zich uitbuiten door hun leidinggevenden. Zij werkten tegen lagere lonen dan de Nederlandse mijnwerkers doordat dit inkomen, in verhouding met het land van herkomst, nog vaak relatief hoog was. Doordat zij deze lage lonen aanvaardden, kwam er ook een stagnatie in de loonontwikkeling van de Nederlandse mijnwerkers. Wanneer de Nederlandse mijnwerkers hogere lonen eisten, kon deze eis makkelijk gepareerd worden door de mijndirecties door goedkopere buitenlandse mijnwerkers in te huren en de Nederlandse mijnwerkers simpelweg te ontslaan. Deze maatregel werd niet alleen genomen wanneer het ging om looneisen. Ook als de Nederlandse mijnwerkers wilden staken om onder andere hun sociale zekerheden te verbeteren, werden de buitenlandse mijnwerkers als stakingsbrekers in gezet. Wanneer de Nederlandse mijnwerkers immers niet wilden werken, bleven de buitenlandse mijnwerkers dit wel doen uit angst ontslagen te worden en het land uitgestuurd te worden. Tevens werden de buitenlandse mijnwerkers ook gebruikt om het jaag- en drijfsysteem in stand te houden. Binnen dit systeem werden mijnwerkers betaald naar rato van hun kolenproductie; des te hoger de kolenproductie, des te hoger het loon. Hier gold wederom dat de angst voor ontslag maakte dat de buitenlandse mijnwerkers zo hard mogelijk werkten.¹²

De vierde factor heeft betrekking op het anders zijn van de buitenlandse migranten. De buitenlandse migranten hadden een andere cultuur dan de Limburgse mijnwerkers. Zij spraken een andere taal en hadden andere gebruiken en gewoonten. Daarnaast was de

---

¹² Serge Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt*, 125 – 154; Berghuis, *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid*, 34.

Limburgse samenleving een zeer katholieke samenleving. Hoewel het merendeel van de buitenlandse mijnwerkers ook katholiek was, waren de Marokkanen moslims. Deze cultuurverschillen riepen de nodige reacties op.¹³

De vijfde en laatste factor die de reacties op de buitenlandse mijnwerkers kan verklaren zijn de Nederlandse vrouwen.¹⁴ De Nederlandse mijnwerkers vreesden dat de Limburgse meisjes werden ingepikt door de buitenlandse mijnwerkers. De veelal buitenlandse jonge vrijgezellen, waren erg in trek bij de Nederlandse meisjes. De jongens waren spannend en anders en de Nederlandse meisjes waren dan ook erg gecharmeerd van deze jongens. De Nederlandse mijnwerkers hadden het idee dat zij hun dochters en vrouwen moesten beschermen voor deze gevaarlijke buitenlandse mannen waardoor spanningen ontstonden.

Bronnen en methoden

Tijdens dit onderzoek zijn verschillende soorten bronnen gebruikt. De voornaamste bron is krantenartikelen. De artikelen zijn gevonden via www.delpher.nl, een digitale database met duizenden kranten beheerd door de Koninklijke Bibliotheek.¹⁵ Tot nu toe is er slechts weinig gebruik gemaakt van dit soort bronnen voor het onderzoek naar buitenlandse mijnwerkers in Nederland. Toch zijn krantenartikelen erg interessant. Krantenartikelen kunnen veel invloed hebben op het publieke discours doordat zij, zeker in de periode die centraal staat in dit onderzoek, een groot publiek hebben. Zij kunnen de mening van hun publiek beïnvloeden en mensen aan het denken zetten en zelfs tot actie aansporen. Daarnaast kunnen de kranten gebruikt worden om overheidsbeleid te legitimeren.¹⁶ Voor dit onderzoek is gekeken naar krantenartikelen gepubliceerd tussen 1945 en 1975. Omwille van de tijd en de omvang van dit onderzoek is er slechts gekeken naar drie kranten, het *Limburgsch Dagblad*, *De Waarheid* en *De Volkskrant*. Het *Limburgsch Dagblad* was oorspronkelijk een regionale krant uit de oostelijke mijnstreek en had een katholiek karakter. De krant was opgericht voor de arbeiders

---

¹³ Tanja Cranssen, 'Marokkaanse mijnwerkers in Limburg', in: Ad Knotter (red.), *Limburg Kolenland, over de geschiedenis van de Limburgse kolenmijnbouw*, (Zwolle, 2015), 316 – 347, 339 – 343; Ad Knotter, 'Grenzen aan de loonpolitiek. De langzaamactie van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond (1957) tussen nationale integratie, grensligging en katholiek regionalisme', in: Ad Knotter (red.), *Limburg Kolenland, over de geschiedenis van de Limburgse kolenmijnbouw*, 254 – 315, 291 – 301.

¹⁴ Leo Lucassen en Jan Lucassen, *Winnaars en verliezers, een nuchtere balans van vijfhonderd jaar immigratie*, (Amsterdam, 2015), 130.

¹⁵ Delpher, <https://www.delpher.nl/nl/platform/pages/helpitems?title=wat+is+delpher>, geraadpleegd op 28-6-2019.

¹⁶ Karen Gillett, 'Nostalgic constructions of nurse education in British national newspapers', *Journal of advanced nursing* 70:11 (2014), 2495 – 2505, 2496.

en in het bijzonder voor de mijnwerkers. Vanuit deze achtergrond schreef het Limburgsch Dagblad logischer wijs veel over het reilen en zeilen van de mijnstreek.¹⁷

Hoewel meerdere nationale en regionale kranten van buiten Limburg over de komst van buitenlandse arbeiders schreven, is alleen op de grootste nationale kranten gefocust om zo toch het landelijke perspectief in beeld te brengen. Er is gekeken naar de Waarheid omdat deze krant – vooral in de periode na de Oorlog – vanuit een communistisch standpunt haar artikelen schreef. Hierbij kwamen zij in het bijzonder op voor de Nederlandse arbeiders, waaronder dus ook de mijnwerkers. Door haar ideologische achtergrond besteedde deze krant dan ook veel aandacht aan de mijnstreek en de problemen die de buitenlandse mijnwerkers veroorzaakten. De Volkskrant is van oudsher een katholieke krant die oorspronkelijk uitgegeven werd als weekblad van de katholieke arbeidsbeweging. Ook na de Tweede Wereldoorlog bleef de krant zich nog profileren als een katholieke krant.¹⁸ Daar de Limburgse samenleving overwegend katholiek was, besteedde de Volkskrant veel aandacht aan deze regio. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Telegraaf, destijds de grootste nationale krant van Nederland, die veel minder aandacht besteedde aan de mijnregio en daarom ook niet is opgenomen in dit onderzoek. Bovendien had de Telegraaf ook een verschijningsverbod gekregen in de periode net na de Tweede Wereldoorlog, wat deze krant een stuk minder geschikt maakt voor het onderzoek naar de Polen.¹⁹ Het is van groot belang deze ideologieën mee te nemen in de analyse van de krantenberichten, aangezien dit van grote invloed is op hoe gebeurtenissen beschreven werden.

Voor het vinden van de krantenartikelen zijn verschillende zoektermen gebruikt. Voor het hoofdstuk over de Polen is gebruik gemaakt van de volgende termen: ‘Poolse mijnwerkers’, ‘Poolse ontheemden’, ‘Poolse displaced persons’ en ‘Polen’. De eerste drie zoektermen zijn gebruikt voor de volledige onderzoeksperiode. De term ‘Polen’ is slechts gebruikt voor de periode 1-1-1945 tot en met 1-1-1952 vanwege het grote aantal resultaten dat deze zoekterm opleverde. Aangezien de meeste berichten in de jaren rondom de komst van de Polen verschenen, is ervoor gekozen slechts naar de eerste zeven jaar te kijken uit deze onderzoeksperiode. Dit leverde in totaal 5032 berichten, waarvan 4827 wanneer er alleen op

---

¹⁷ Maxvandaag, <https://www.maxvandaag.nl/sessies/themas/terug-naar-toen/limburgs-dagblad-afscheid-van-een-bijna-100-jarige-krant/>, geraadpleegd op 28-6-2019.

¹⁸ Wikipedia, https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Volkskrant, geraadpleegd op 21-6-2019.

¹⁹ Wikipedia, https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Telegraaf#Geschiedenis, geraadpleegd op 28-6-2019.

'Polen' gezocht werd. Uiteindelijk bleven 104 artikelen over die bruikbaar waren voor dit onderzoek. De artikelen die afvielen gingen over Polen in het buitenland of Polen die in andere delen in Nederland woonden. Voor het hoofdstuk over de Hongaren is gezocht op 'Hongaarse vluchtelingen', 'Hongaarse mijnwerkers' en 'Hongaren' waarbij de laatste gecombineerd is met 'mijnen' voor de periode 1956 – 1964. Dit leidde tot 643 artikelen waarvan er 33 bruikbaar waren voor het onderzoek. Bij het hoofdstuk over Marokkaanse migranten is er gezocht op 'Marokkaanse mijnwerkers', maar ook gewoon op 'Marokkanen'. Dit leverde in totaal 1070 artikelen op. Het grootste deel van de krantenartikelen was echter niet bruikbaar voor het onderzoek omdat deze artikelen gingen over Marokkaanse mijnwerkers in andere landen of over Marokkanen in andere delen in Nederland of in een andere beroepssector. Hoewel de zoekterm *Marokkanen* veel resultaten opleverde, is deze term toch gebruikt omdat de term *Marokkaanse mijnwerkers* slechts 22 bruikbare artikelen opleverde. Uiteindelijk zijn er 86 artikelen gebruikt voor het onderzoek. Deze artikelen zijn over het algemeen vrij kort; soms zelfs enkele zinnen. Toch zijn dit soort korte berichten nuttig voor het onderzoek omdat zij vaak ook een impliciete boodschap met zich meedragen.

Naast de krantenartikelen is er gebruik gemaakt van parlementaire debatten uit zowel de Eerste als Tweede Kamer. Aangezien de mijnen van belang waren voor het hele land, werden er regelmatig debatten gevoerd over het reilen en zeilen van de (staats-)mijnen. Door deze debatten bij het onderzoek te betrekken, is getracht het overheids perspectief in beeld te brengen. Deze debatten zijn gevonden via www.statengeneraaldigitaal.nl, een database van parlementaire debatten. Voor de Polen is hierbij gezocht op: 'Poolse mijnwerkers', 'Polen', 'verplaatste personen', 'ontheemden', 'displaced persons' en combinaties van deze begrippen. Dit leverde vier bruikbare debatten op uit zowel de Eerste als de Tweede Kamer. Voor de Hongaren is gezocht op 'Hongaarse mijnwerkers'. Hierbij kwamen aanvankelijk meer dan 100 resultaten naar voren. Veel van deze bronnen gingen echter over naturalisatie. Na dit gefilterd te hebben, bleven negen resultaten over waarvan vier bruikbaar waren voor dit onderzoek. Voor de Marokkanen is in eerste instantie gezocht op 'Marokkaanse mijnwerkers', hierbij kwamen verwijzingen naar boven naar stukken over Marokkaanse gastarbeiders, maar het resulteerde niet in inhoudelijke stukken. Daarom is ervoor gekozen om in het geval van de Marokkanen te zoeken op 'Marokkaanse gastarbeiders', ook dit leverde buiten enkele stukken over de kinderbijslag niet veel interessants op.

Tot slot is er gebruik gemaakt van interviews met oud-mijnwerkers. Deze interviews zijn gemaakt door Eugène van den Bosch en *MM Filmproducties in* samenwerking met het *Mijnmuseum* in Heerlen en het *Continuum* in Kerkrade.²⁰ In totaal zijn er 50 interviews gehouden met zowel Nederlandse als buitenlandse mijnwerkers uit de Nederlandse mijnstreek. Zij zijn geïnterviewd over verschillende onderwerpen, waaronder de buitenlandse mijnwerkers in de mijnen. Hierbij moet opgemerkt worden dat de interviews in fragmenten zijn opgedeeld en op www.onzemijnwerkers.nl zijn geplaatst. Na navraag gedaan te hebben bij het Continuum over de transcripties en volledige interviews, bleek dat het niet mogelijk was om de oorspronkelijke transcripties en interviews in te zien. Ondanks dat de interviews dus bewerkt zijn voordat zij online geplaatst zijn, zijn deze interviews toch gebruikt bij dit onderzoek. De interviews geven namelijk een mooi beeld van de visie van de mijnwerkers op de komst van de buitenlandse mijnwerkers. De interviews zijn gebruikt om dit onderzoek meer kleur te geven door enkele mooie quotes uit deze interviews te gebruiken ter ondersteuning van enkele beweringen in het onderzoek. Er wordt dan ook niet beweerd dat deze interviews representatief zijn voor de gehele mijnbevolking in Limburg. De interviews en parlementaire debatten zijn gebruikt om meer context te bieden aan de krantenartikelen. Zo kon achterhaald worden hoe de artikelen zich verhielden tot het overheidsbeleid, en of de artikelen dit beleid inderdaad probeerden te legitimeren, en hoe de artikelen zich verhielden tot de publieke opinie.

Er zijn twee verschillende methodes gebruikt voor de analyse van de krantenartikelen en parlementaire debatten. Allereerst is er gebruik gemaakt van een discours analyse. Bij deze vorm van analyse wordt gekeken naar hoe bepaalde fenomenen gerepresenteerd worden.²¹ Een discours is een linguïstisch en sociaal proces dat verbonden is aan de situatie, instituties en sociale elementen die het discours vormen.²² Na de krantenartikelen gelezen te hebben, zijn er drie verschillende discoursen gevonden. De *Waarheid* gebruikte overduidelijk een communistisch, negatief discours. De *Volkskrant* en het *Limburgsch Dagblad* maakten gebruik van verschillende discoursen. Het discours dat gebruikt werd voor de Polen en Hongaren was overwegend positief of op zijn minst neutraal. Het discours dat terug te vinden is in de artikelen zou het best omschreven kunnen worden als een slachtoffer discours. De Polen en

---

²⁰ Mailcontact met Serge Langeweg.

²¹ Klaus Krippendorff, *Content analysis, an introduction to its methodology*, (United States, 2013), 22.

²² Anita Skelin Horvat, 'Are the young the others in Croatian media? – An analysis of newspaper articles about violence among the young', *(Post)modernism and the other 2* (2011), 1 – 26, 4.

Hongaren werden neergezet als slachtoffers van respectievelijk de Tweede Wereldoorlog en de Hongaarse Opstand. Vanuit dit perspectief werd hun gedrag verklaard en werd Nederland neergezet als oplossing voor hun problemen. Wat betreft de Marokkanen gebruikten de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad een minder herkenbaar discours, dat nog het best omschreven zou kunnen worden als een katholiek discours, er is relatief veel aandacht voor het geloof van de Marokkanen en daarnaast werd er regelmatig opgeroepen meer respect te hebben voor de Marokkanen omdat zij de mijnen draaiende hielden. Tevens was er ook veel aandacht voor de kwestie rond de kinderbijslag, en dus het gezin van de Marokkanen.

Naast een discourse analyse is er ook gebruik gemaakt van een frame analyse zoals beschreven door Schrover en Walaardt. Hierbij is er zowel gebruik gemaakt worden van de inductieve- als van de deductieve frame analyse. Bij de deductieve frame analyse is er gebruik gemaakt van reeds vijf gecategoriseerde frames te weten het verantwoordelijkheids-/legale frame waarbij gekeken wordt wie het probleem is en wie het probleem moet oplossen, het economische frame dat gaat over kosten en opbrengsten, het humanitaire frame waar de nadruk ligt op persoonlijke verhalen, het moraal frame dat verwijst naar fatsoen, traditie en het christendom en tot slot nog het conflict/gevaar frame dat betrekking heeft op sociale cohesie, culturele/religieuze verschillen en veiligheid.²³ Bij het bestuderen van de bronnen is getracht deze frames terug te vinden in de bronnen. Deze manier van frame analyse heeft echter ook de nodige kritiek gekregen. Het kan voorkomen dat men te veel nadruk op de frames legt waardoor andere interessante dingen over het hoofd gezien worden, of juist frames gezien worden die eigenlijk niet gebruikt zijn. De inductieve frame analyse is minder gevoelig voor deze kritiek. Bij deze methode worden gaandeweg tijdens het onderzoek nieuwe frames ontdekt. De frames die uit de bronnen naar voren zijn gekomen zijn als volgt: 'slachtoffer', 'discriminatie' en 'dankbaarheid'. Hoewel deze frames ook onder de deductieve frames geplaatst hadden kunnen worden, is ervoor gekozen deze frames als aparte frames te beschouwen omdat zij op bepaalde vlakken toch afweken van de standaard frames of omdat de standaard frames de lading niet compleet wisten te dekken. Het slachtoffer frame zou gezien kunnen worden als vervanging voor het humanitaire frame. Dit frame heeft alleen betrekking op de Polen en de Hongaren. Er werd regelmatig aandacht besteed aan de verschrikkingen die de Polen en Hongaren hadden moeten doorstaan, maar hierbij was er

---

²³ Marlou Schrover and Tycho Walaardt, 'The influence of the media on politics and practices: Hungarian refugee resettlement in the Netherlands in 1956', *Journal of Migration History* 3 (2017) 22-53, 28.

geen aandacht voor persoonlijke verhalen, waardoor deze artikelen niet onder het humanitaire frame geschaard konden worden. Het discriminatie frame heeft betrekking op de Marokkanen en zou gezien kunnen worden als een subcategorie van het conflict frame. Het conflict frame zou de lading echter niet helemaal dekken wanneer dit vergeleken zou worden met de Polen en Hongaren. Bij de Marokkanen lag er nog een extra 'laag' van anders zijn over het conflict frame heen, namelijk hun geloof en uiterlijke kenmerken. Het dankbaarheidsframe zou gezien kunnen worden als een combinatie het verantwoordelijkheids-/legale frame en het moraal frame omdat hierbij de mijnwerkers worden neergezet als oplossing voor het productieprobleem waarbij ook het morele aspect werd uitgelicht.

Hoofdstuk 1: Nederland is géén migratieland

Lange tijd heeft de Nederlandse staat willen volhouden dat Nederland geen immigratieland was maar juist een emigratieland.²⁴ Het Nederlandse immigratiebeleid van na de Tweede Wereldoorlog werd sterk beïnvloed door de overbevolking in Nederland en was daardoor erg restrictief.²⁵ Dit restrictieve immigratiebeleid strookte echter niet met de realiteit. Al snel na de Oorlog bleek dat er in grote delen van de Nederlandse industrie een tekort was aan arbeiders; zo groot dat dit niet kon worden aangevuld door de Nederlandse bevolking. De bedrijven deden daarom verzoeken bij het Rijksarbeidsbureau van het ministerie van Sociale Zaken om arbeiders naar Nederland te halen.²⁶ Omdat de arbeiders nodig waren om Nederland weer op te bouwen, werd immigratie onder bepaalde gevallen uiteindelijk toegestaan. Dat de realiteit dus niet strookte met het beleid, was voor politici en beleidsmakers echter geen probleem. Zij zagen de komst van de arbeidsmigranten namelijk maar als tijdelijk en de arbeidsmigranten zouden dan ook geen grote invloed hebben op de overbevolking in Nederland.²⁷

Ook in de mijnstreek was er een grote vraag naar buitenlandse arbeiders. Dit was geen nieuw fenomeen voor de mijnstreek want van oudsher vond hier al migratie plaats tussen Nederland, Duitsland en België.²⁸ Hoewel de meeste migranten in de periode voor de Tweede Wereldoorlog uit Duitsland kwamen, begonnen langzaam maar steeds meer immigranten met andere nationaliteiten hun weg naar Nederland en de mijnen te vinden. Het verloop onder deze arbeidsmigranten lag echter hoog en er werd dan ook vanuit gegaan dat de arbeidsmigranten tijdelijk naar Nederland kwamen. Toch waren de buitenlandse arbeiders al in de periode voor de Tweede Wereldoorlog niet uit het Limburgse straatbeeld weg te denken.

Het rijke migratieverleden in de Nederlandse mijnstreek vindt zijn oorsprong al in de periode voor de Tweede Wereldoorlog. De Nederlandse economie ging vooruit en er waren arbeiders nodig die de productie van steenkolen op peil konden houden. Onder de Nederlandse bevolking was er weinig interesse in banen in de mijnen, waardoor de

---

²⁴ Tesseltje de Lange, *Staat markt en migrant*, 25.

²⁵ Lucassen & Lucassen, *Winnaars en verliezers*, 106.

²⁶ Lucassen & Lucassen, *Winnaars en verliezers*, 107.

²⁷ *Ibidem*, 108.

²⁸ Ad Knotter, 'Inleiding: arbeidsmigranten en grensarbeiders, vergelijkende perspectieven op de mijnarbeidsmarkten in het Belgisch-Duits-Nederlandse grensgebied in de twintigste eeuw', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5:3 (2008), 2-29, 9-11.

mijnondernemers zich genoodzaakt voelden hun arbeiders uit het buitenland te halen.²⁹ Daarnaast hadden de Limburgse mijnen een gunstige positie ten opzichte van België en Duitsland. Doordat de mijnen zich in het grensgebied bevonden, was er een grote mate van uitwisseling tussen de mijnwerkers in dit gebied. De mijnwerkers kozen ervoor om daar te werken waar de voorzieningen en het loon het beste waren. Hoewel de mijnwerkers die in deze regio woonden, vaak in het land van oorsprong bleven wonen, waren de Duitse en Belgische mijnwerkers al geruime tijd in de Nederlandse mijnen vertegenwoordigd.³⁰

Voor de Duitse mijnwerkers zijn voor de Tweede Wereldoorlog van groot belang geweest voor de Nederlandse mijnen. Met uitzondering van de periode tijdens de Eerste Wereldoorlog, zijn zij altijd de grootste groep buitenlandse mijnwerkers geweest, met hun hoogtepunt in 1905, toen bijna 89% van de buitenlandse mijnwerkers Duits was. Maar niet alleen Duitse en Belgische koempels waren werkzaam in de Limburgse mijnen. Vanaf 1920 begon een steeds grotere verscheidenheid aan nationaliteiten zich in de Limburgse mijnstreek te settelen. Deze mijnwerkers kwamen uit Joegoslavië, Italië, Rusland, Oostenrijk, Polen, Tsjechië en Hongarije. In 1930 kwam zelfs 30% van de mijnwerkers in de Limburgse mijnen uit het buitenland; zij bedroegen zo'n 13.000 mijnwerkers. Van deze groep zijn de Polen altijd de grootste groep geweest en vanaf 1927 maakten zij altijd minimaal 10% van de groep buitenlandse mijnwerkers uit.³¹

De toename van het aantal nationaliteiten in de mijnen had te maken met het wervingsbeleid van de mijnen. Waar de buitenlandse migranten eerst spontaan op de Nederlandse mijnen leken af te komen, werd er vanaf de jaren twintig actief overgegaan op het werven van mijnwerkers in het buitenland. De mijnen maakten in de tweede helft van de jaren twintig een enorme groei door, en de Nederlandse arbeiders konden deze groei niet bijbenen. De buitenlandse mijnwerkers waren veelal ongeschoold en het overgrote deel van deze mijnwerkers belandde onder de grond. Dit stond in scherp contrast tot enkele jaren eerder, toen de buitenlandse mijnwerkers nog vooral een rol als opleider toebedeeld kregen; in het buitenland werden de geschoolde mijnwerkers geworven die de Nederlandse mijnwerkers konden opleiden.³² De ongeschoolde buitenlandse mijnwerkers hadden vaak een

---

²⁹ Langeweg, Mijnbouw en arbeidsmarkt, 127.

³⁰ Ibidem, 129.

³¹ Ibidem, 136 – 139.

³² Ibidem, 140.

lagere positie en hun kansen om promotie te maken waren klein in vergelijking met de kansen van de Nederlandse mijnwerkers.³³

Deze achtergestelde positie van de buitenlandse mijnwerkers kwam ook nog eens naar voren ten tijde van de crisis en de Tweede Wereldoorlog. Begin jaren dertig nam de werkgelegenheid in de Nederlandse mijnen sterk af. Bij de ontslaggolven waren vooral de buitenlandse mijnwerkers de dupe.³⁴ De buitenlandse mijnwerkers waren niet meer nodig om de Nederlandse mijnwerkers op te leiden en daarnaast gaven de mijnen de Nederlanders de voorkeur, waardoor de buitenlandse mijnwerkers in zekere mate overbodig werden.³⁵ Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef het aantal buitenlandse mijnwerkers vrij stabiel. In tegenstelling tot de Duitse en Belgische mijnen, werden in Nederland weinig krijgsgevangenen aan het werk gezet. De enige grote verandering die gedurende deze periode te bespeuren is, is de grote uitstroom van de Duitsers op het moment dat Limburg bevrijd wordt, en de relatief grote afname van Joegoslavische mijnwerkers.³⁶

Zoals beschreven in dit hoofdstuk, speelden de buitenlandse mijnwerkers een belangrijke rol in het Limburgse mijnwezen. Ook na de oorlog bleven zij van groot belang. Toen de Tweede Wereldoorlog eenmaal afgelopen was, was het zaak de Nederlandse economie zo snel mogelijk op te bouwen. Hierbij speelde de mijnen een grote rol. Echter, in Nederland waren niet genoeg mannen die de mijnen draaiend konden of wilden houden. Hierdoor werden de mijnen wederom genoodzaakt hun heil in het buitenland te zoeken. In de hoofdstukken die volgen zullen enkele groepen buitenlandse mijnwerkers uitgelicht worden.

---

³³ Ibidem, 141 – 142.

³⁴ Ibidem, 149.

³⁵ Ibidem, 150 – 151.

³⁶ Ibidem, 155 - 159.

Hoofdstuk 2: Slachtoffers van de oorlog of gewelddadige fascistena? Poolse soldaten en displaced persons komen naar Limburg

De Tweede Wereldoorlog had een verwoestend effect op Nederland en haar economie. Ook de Limburgse mijnstreek was getroffen. De mijnen waren echter van cruciaal belang voor de wederopbouw van Nederland. Zij leverden de kolen die nodig waren om de huishoudens en bedrijven van energie te voorzien. Het was dan ook noodzakelijk dat de mijnen snel weer op volle capaciteit zouden kunnen draaien. Hier was echter personeel voor nodig; iets waar op dat moment een groot gebrek aan was. Voor de Tweede Wereldoorlog was er een grote groep Duitsers werkzaam in de Nederlandse mijnen, maar na de oorlog waren zij niet langer gewenst in de mijnen. Daarnaast hadden ook veel andere mannen de mijnen verlaten tijdens de oorlog. De mijnen hielden na de Tweede Wereldoorlog grote wervingsacties onder de Nederlandse bevolking om het personeelsbestand aan te vullen. Helaas waren maar weinig Nederlandse jongens bereid in de mijnen te gaan werken. Hoewel het werk redelijk goed betaalde, was het fysiek erg zwaar en zaten verschillende risico's aan het werk verbonden. Daarnaast genoot het mijnberoep weinig aanzien in de ogen van de Nederlandse bevolking en was het vaak een laatste redmiddel wanneer men echt geen andere baan kon vinden.

Door de onwil van de Nederlandse bevolking om in de mijnen te werken, waren de mijnen genooddaakt om zich tot het buitenland te richten voor personeel. Maar ook in de andere Europese landen was er een grote behoefte aan arbeidskrachten waardoor er een krapte op de arbeidsmarkt ontstond. Tegelijkertijd was er een grote groep *displaced persons* in Europa die niet terug konden naar hun eigen land. Onder deze displaced persons bevond zich een grote groep Polen. Aangezien de Nederlandse mijnen al veel positieve ervaringen hadden met Poolse mijnwerkers besloten zij zich dan ook vooral te focussen op de Poolse displaced persons. Daarnaast richtten de mijnen zich op de Poolse soldaten die in het leger van generaal Anders gevochten hadden en geholpen hadden Nederland te bevrijden. De mijnen wilden in totaal zo'n 9.000 Polen rekruteren voor het werk in de mijnen. Helaas waren de wervingsacties minder succesvol dan gewenst, en uiteindelijk kwamen er in de eerste paar jaar na de Tweede Wereldoorlog slechts 3.500 Poolse ex-militairen en displaced persons naar Nederland waarvan zo'n 1500 tot 1600 man in de mijnen belandden.³⁷ Hoewel dit een aanzienlijke groep is, heeft deze groep Poolse migranten maar weinig aandacht gekregen in

---

³⁷ Langeweg, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg*, 182.

het Nederlandse onderzoek. Dit maakt deze groep nog eens extra interessant om te onderzoeken.

Ondanks dat deze groep weinig onderzocht is, is er voldoende bronmateriaal over deze groep te vinden. In totaal zijn voor dit hoofdstuk 104 artikelen gebruikt. Het Limburgsch Dagblad schonk veruit de meeste aandacht aan deze groep en publiceerde dan ook 53 artikelen die voor dit onderzoek gebruikt zijn. De Volkskrant besteedde met 21 artikelen de minste aandacht aan de Polen. De Waarheid besteedde met 27 artikelen net iets meer aandacht aan deze groep. Zoals al aangegeven in het stuk 'bronnen en methoden', viel bij alle drie de kranten een duidelijk discours te ontwaren. Bij de Waarheid kwam het communistische discours sterk naar voren. Deze krant legde sterk de nadruk op het fascistische karakter van de Polen en besteedde hier dan ook in vijftien artikelen aandacht aan. Door dit veelvuldige gebruik, is ervoor gekozen om het fascisme als nieuw frame toe te voegen als een variant op het conflict frame. De Waarheid besteedde voornamelijk aandacht aan de negatieve kanten van de Polen in Nederland. In 26 van de 27 artikelen werd er dan ook een conflict frame gebruikt. Uit de artikelen van de Waarheid klonk weinig begrip voor de situatie van de Polen. Dit in tegenstelling tot de artikelen van de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad. De Volkskrant en het Limburgsch Dagblad besteedden veel meer aandacht aan de omstandigheden waarin de Polen waren opgegroeid en gaven dit als verklaring voor het soms onfatsoenlijke gedrag van de Polen. Bij deze kranten is er sprake van een slachtoffer discours. Dit discours besteedt zowel aandacht aan de positieve als negatieve kanten van de Polen en kent daardoor een veel uitgebreider frame gebruik dan het communistische discours. Het verantwoordelijkheids-/legale frame en het moraal frame werden regelmatig gebruikt. Zo gebruikte de Volkskrant het verantwoordelijkheidsframe en het moraal frame beide acht keer. Het Limburgsch Dagblad gebruikte deze frames respectievelijk achttien en elf keer. Beide kranten gebruikten ook het conflict frame, het Limburgsch Dagblad deed dit 44 keer en de Volkskrant 12 keer. Hierbij werd er wel veel aandacht aan de context besteed en kwam meermaals naar voren dat de Polen het slachtoffer waren geworden in plaats van de aanstichters van conflicten. Ook werd het conflict frame gebruikt door beide kranten wanneer zij zich afzetten tegen de Waarheid en het communisme.

Vakbonden en mijnwerkers aan het woord: een bedreiging of een welkome aanvulling? De Polen werden naar Limburg gehaald om het tekort aan arbeiders in de mijnindustrie aan te vullen en zo de productie te verhogen. Dit riep de nodige reacties op bij de Limburgse mijnwerkers en vakbonden. Uit alle drie de kranten kwam naar voren dat de mijnwerkers en vakbonden in eerste instantie niet stonden te springen om de komst van de Poolse mijnwerkers. Zij wilden dat er eerst andere mogelijkheden werden onderzocht om de productie van de mijnen te verhogen.³⁸ Vooral de *Waarheid* nam een duidelijke standplaats in dit debat. Zij vond dat er eerst geprobeerd moest worden het personeelsbestand aan te vullen met Nederlandse arbeiders. De Nederlandse arbeiders werden echter vanwege verschillende redenen afgewezen volgens de *Waarheid*. Zo was er onvoldoende huisvesting, hadden de Nederlanders links gedachtegoed of hadden zij tijdens de Oorlog te veel gesaboteerd omdat zij niet onder de Duitsers wilden werken.³⁹ De *Waarheid* zag liever dat de lonen en de arbeidsvoorwaarden voor de mijnwerkers verbeterd werden zodat het mijnwerkersberoep voor een groter deel van de Nederlandse bevolking aantrekkelijker werd.⁴⁰ Hieruit blijkt wederom het communistische discours, waarin veel aandacht werd besteed aan de positie van de arbeiders.

Naarmate de tijd vorderde, begon de berichtgeving in de *Volkskrant* en het *Limburgsch Dagblad* positiever te worden. Met uitzondering van de communistische vakbond, begonnen de vakbonden al snel bij te draaien wat betreft de komst van de Polen.⁴¹ De vakbonden begonnen zich af te zetten tegen de Algemene Bond van Werkers in het Mijbedrijf, de communistische vakbond. Toen de heer Hamers, de voorzitter van deze bond, uit de Commissie voor Productieverhoging stapte, publiceerde de *Waarheid* een artikel over deze gebeurtenis. Deze commissie hield zich bezig met het onderzoeken van de mogelijkheden voor

---

³⁸'Vakbonden willen geen Poolse mijnwerkers', *de Volkskrant* 12-3-1947, 1; 'Goede prestaties geleverd door Poolse mijnwerkers', *De Volkskrant*, 6-12-1947, 3; 'Veertig Italianen op mijn Wilhelmina', *de Volkskrant*, 12-12-1949, 3; 'Polen en Italianen vonden zekerheid in Limburg', *de Volkskrant*, 20-4-1951, 3; '7000 Gedetineerden naar onze mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 10-9-1946; 'De slag om de kolen moet gewonnen', *de Waarheid*, 13-12-1946, 1; 'Getrapt en geslagen, maar niet ontmoedigd', *de Waarheid*, 28-12-1946, 3.

³⁹'Voor verhoging kolenproductie', *de Waarheid*, 14-12-1945, 1; 'Politieke delinquenten en vijfduizend Poolsche fascisten naar de mijnen', *de Waarheid*, 18-2-1947, 1; 'Nergens wordt zo zeer ingespannen gewerkt als in Limburg', *de Waarheid*, 20-2-1947, 1; 'Arbeiders gevraagd', *de Waarheid*, 25-2-1947, 2; 'Wij kunnen het zelf wel af', *de Waarheid*, 27-2-1947, 6; 'Polen niet beslist nodig', *de Waarheid*, 27-2-1947, 2.

⁴⁰'2500 verplaatste Personen naar Nederland', *de Waarheid*, 24-10-1947, 2; 'Verbeter de lonen van onze mijnwerkers', *de Waarheid*, 13-2-1948, 1; 'Hermans eist betere positie mijnwerkers', *de Waarheid*, 23-6-1948, 4; 'Anders-Polen niet, jongens van Schoonhoven wel in een kamp', *de Waarheid*, 20-1-1950, 4.

⁴¹'Kampbewoners naar de mijnen', *de Volkskrant*, 24-3-1947, 1; 'Positie van de mijnen en de mijnwerkers', *Limburgsch Dagblad*, 11-6-1947, 2.

productieverhoging bij de mijnen. Hamers stapte uit deze bond uit onvrede vanwege de komst van de Polen. Volgens Hamers zouden er nog genoeg Nederlanders terug gehaald kunnen worden uit de Duitse mijnen en zouden er andere mogelijkheden zijn om de productie te verhogen. Uit het artikel bleek echter dat de andere mijnwerkersbonden niet zo negatief stonden tegenover de komst van de Polen als dat de Waarheid eerder beweerde:

Nader vernemen wij [De Waarheid] dat de drie andere bonden van mijnwerkers, de Christelijke, katholieke en moderne, het optreden van de heer Hamers "ongemotiveerde obstructie" noemen, omdat de Polen "geen fascistten" zouden zijn en het bovendien slechts 50 man zou betreffen.⁴²

Een boodschap die ook ondersteund werd door twee andere artikelen in het Limburgsch Dagblad.⁴³ De andere vakbonden zagen in dat de mijnen simpelweg buitenlandse arbeiders nodig hadden om de productie te verhogen. Hierbij gaven de vakbonden de voorkeur aan de Polen omdat zij katholiek waren en hadden meegeholpen met de bevrijding van Nederland.⁴⁴ Vooral Rooms Katholieke Mijnwerkersbond leek zich af te zetten tegen de Algemene Bond voor Werkers in het Mijnbedrijf, dat communistisch was en dan ook de voorkeur gaf aan communistische Italiaanse mijnwerkers.⁴⁵ Waar de Waarheid waarschuwde voor de negatieve invloed die de Polen zouden hebben op de positie van de Limburgse mijnwerkers, lieten de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad zien dat deze angst overdreven was. De positie van de Limburgse arbeiders zou gewaarborgd blijven en men hoefde er ook niet voor te vrezen dat het jaag- en drijfsysteem weer ingevoerd zou worden. Bovendien wees de Volkskrant er ook op dat de Nederlandse bevolking de banen in de mijnen zelf niet wilden en dat de invloed van de Polen op de arbeidsmarkt wel mee zou vallen, aangezien de groep niet zo groot was.⁴⁶ Ondanks dat de vakbonden en mijnwerkers leken bij te draaien, namen de Polen wel degelijk

---

⁴² 'Tewerkstelling Polen in de mijnen', *de Waarheid*, 14-5-1947, 1. Dit artikel verschijnt overigens twee dagen later in precies dezelfde vorm nog een keer.

⁴³ 'Hamers doet slagen in de lucht om de mijnwerkers 't hoofd op hol te brengen', *Limburgsch Dagblad*, 27-6-1947, 2; 'A.B.W.M. staakt niet', *Limburgsch Dagblad*, 1-7-1947, 2.

⁴⁴ 'Frans Dohmen: geen bezwaar tegen extra zondag', *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1; 'Mijnwerkersbond eens met ontworpen bedrijfsrechtspraak', *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1; 'Polen in Limburgse mijnen zijn welkom', *de Volkskrant*, 11-6-1947, 1.

⁴⁵ 'Mijnwerkersbond eens met ontworpen bedrijfsrechtspraak', *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1.

⁴⁶ 'Positie van de mijnen en de mijnwerkers', *Limburgsch Dagblad*, 11-6-1947, 2. 'Nederland biedt behoorlijk bestaan aan ontheemden', *de Volkskrant*, 19-11-1947, 1; 'Voorzitter 'Algemene Bond' verlaat commissie', *de Volkskrant*, 16-5-1947, 1.

een aparte positie in binnen de mijnen. Zo werden zij vaak in aparte pijlers geplaatst, gescheiden van de Nederlandse mijnwerkers.⁴⁷

Polen in conflict

Het Limburgsch Dagblad besteedde veel aandacht aan de conflicten waarin de Polen belandden.⁴⁸ Dit werd echter vanuit een, enigszins, neutraal standpunt gedaan en het gedrag van de Polen werd vaak gerelativeerd. Zo werd er aandacht geschonken aan de tegenstander in de vechtpartij en werd regelmatig opgemerkt dat de schuld aan de andere, vaak Nederlandse, kant lag en dat de Polen zich slechts verweerden.⁴⁹ Maar ook werd er verwezen naar de omstandigheden waarin de Polen waren opgegroeid. Hun slechte jeugd maakte dat de Polen simpelweg niet altijd wisten hoe zij zich fatsoenlijk moesten gedragen.⁵⁰ Natuurlijk geeft het feit dat voornamelijk het Limburgsch Dagblad zoveel aandacht aan de conflicten besteedde wel weer dat men moest oppassen voor de Polen, ook al werd het gedrag van de Polen gerelativeerd. Het feit dat hun gedrag zo gerelativeerd werd, past goed in het slachtoffer discours dat de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad gebruikten; de schuld kon niet volledig bij de Polen gelegd worden vanwege hun roerige verleden.

---

⁴⁷'Reeds Polen aan het werk?', *de Waarheid*, 6-3-1947, 3; 'Onder de grond tekenen kompels 'Stockholm'', *de Waarheid*, 23-8-1950, 1.

⁴⁸'Politie-man gedood bij een vechtpartij in danszaal', *Limburgsch Dagblad*, 21-6-1948, 1; 'Vechtpartij in Chevremont', *Limburgsch Dagblad*, 8-7-1948, 3; 'Messengevecht tussen twee Polen', *Limburgsch Dagblad*, 25-8-1948, 2; 'Vechtpartij in dancing te Hoensbroek', *Limburgsch Dagblad*, 19-10-1948, 3; 'Zware straffen in Eijdsener moordzaak', *Limburgsch Dagblad*, 27-10-1948, 1; 'Polen te Brunssum slaags met politie', *Limburgsch Dagblad*, 3-1-1949, 1; 'Hoe zit het met de concessie Bleijerheide van de Domaniale', *Limburgsch Dagblad*, 4-2-1949, 3; 'Vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 7-2-1949, 3; 'Vijf gearresteerden na vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 8-2-1949, 3; 'Stad en streek', *Limburgsch Dagblad*, 17-2-1949, 5; 'De doodslag in een danszaal te Eijdsden', *Limburgsch Dagblad*, 23-3-1949, 1; 'Polen uit Brunssum berecht', *Limburgsch Dagblad*, 30-3-1949, 2; 'Aantal Poolse mijnwerkers gehalveerd', *Limburgsch Dagblad*, 20-7-1949, 1; 'Dat vele Polen de Mijnstreek verlaten is een normaal verschijnsel', *Limburgsch Dagblad*, 4-8-1949, 2; 'Laffe aanval op Polen', *Limburgsch Dagblad*, 15-11-1949, 1; 'De nachtelijke vechtpartij na een dansfeest te Tudderden', *Limburgsch Dagblad*, 11-1-1950, 1; 'Uit stad en streek', *Limburgsch Dagblad*, 17-1-1950, 3; 'Vrijspraak wegens gebrek aan bewijs', *Limburgsch Dagblad*, 25-1-1950, 1; 'Kerkrade', *Limburgsch Dagblad*, 2-3-1951, 7; 'Brunssum', *Limburgsch Dagblad*, 10-4-1951, 5; 'Pool geloofde een sprookje', *Limburgsch Dagblad*, 7-6-1951, 1; 'Vechtende Polen te Kerkrade', *Limburgsch Dagblad*, 9-8-1951, 1; 'Vechtpartijen in Nieuwenhagen en Brunssum', *Limburgsch Dagblad*, 8-1-1952, 5; 'Verloop in mijn-industrie blijft onverminderd groot', *Limburgsch Dagblad*, 15-10-1955.

⁴⁹ 'Vechtpartij in Chevremont', *Limburgsch Dagblad*, 8-7-1948, 3; 'Vechtpartij in dancing te Hoensbroek', *Limburgsch Dagblad*, 19-10-1948, 3; 'Vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 7-2-1949, 3; 'Vijf gearresteerden na vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 8-2-1949, 3.

⁵⁰ 'Meer begrip gevraagd voor moeilijkheden der Polen', *Limburgsch Dagblad*, 19-4-1949, 2.

Vanuit de nationale kranten werd er weinig aandacht geschonken aan de conflicten waarin de Polen belandden.⁵¹ Slechts tweemaal plaatste de Waarheid een artikel over een vechtpartij waarbij Polen betrokken waren; beide artikelen hadden betrekking op dezelfde zaak.⁵² Ook het Limburgsch Dagblad besteedde aandacht aan deze vechtpartij.⁵³ De berichtgeving van de Waarheid verschilde nauwelijks van die van het Limburgsch Dagblad en liet zich in die zin niet negatiever uit over de Polen dan het Limburgsch Dagblad deed. Beide berichten waren ook betrekkelijk kort. Een mogelijke verklaring voor dit gebrek aan aandacht voor de geweldsdelicten zou kunnen zijn dat de incidenten niet ernstig genoeg waren om in een nationale krant te plaatsen; de Volkskrant besteedde dan ook slechts eenmaal aandacht aan vechtpartijen waarbij de Polen betrokken waren, waarbij zij overigens wel benadrukte dat de schuld niet bij de Polen lag.⁵⁴

Eind april 1951 gingen 75 Polen die in het gezellenhuis Berenbos woonden in staking. Het Limburgsch Dagblad en de Volkskrant besteedden hier beide aandacht aan.⁵⁵ Aanvankelijk leek het zo te zijn dat de Polen stakten omdat zij ontevreden waren over het voedsel dat zij voorgeschoteld kregen en over het personeel dat werkzaam was in het gezellenhuis. Na onderzoek van de mijnen bleek echter dat de Polen vanwege een andere reden stakten; zij wilden de Limburgse mijnen verlaten omdat zij gehoord hadden dat er een nieuw Amerikaans leger gevormd werd in Duitsland waarin generaal Anders een contingent zou aanvoeren en de strijd tegen het communisme hervat zou worden.⁵⁶ Opvallend is dat de Waarheid totaal geen melding maakte van deze staking. Enerzijds lijkt het misschien vreemd dat de Waarheid hier geen aandacht aan besteedde omdat deze staking de perfecte gelegenheid was voor de Waarheid om aan te tonen dat de Polen niet te vertrouwen waren en dat zij het beste Nederland konden verlaten aangezien zij zelf toch al weg wilden. Anderzijds is dit gebrek aan aandacht vanuit de Waarheid goed te verklaren. De Waarheid zette de Polen neer als

---

⁵¹ 'Polen in de mijnstreek worden zeer gewaardeerd', *de Volkskrant*, 22-6-1948, 3; 'Zware eisen tegen belagers van Poolse mijnwerkers', *de Volkskrant*, 11-1-1950, 3; 'Reeds Polen aan het werk?', *de Waarheid*, 6-3-1947, 3; 'Onder de grond tekenen kompels 'Stockholm'', *de Waarheid*, 23-8-1950, 1.

⁵² 'Hevige vechtpartij', *de Waarheid*, 21-6-1948, 1; 'De ruwe methoden van Poolse D.P.'s', *de Waarheid*, 23-6-1948, 4.

⁵³ 'Politie-man gedood bij een vechtpartij in de dansaal', *Limburgsch Dagblad*, 21-6-1948, 1.

⁵⁴ 'Zware eisen tegen belagers van Poolse mijnwerkers', *de Volkskrant*, 11-1-1950, 3.

⁵⁵ 'Poolse mijnwerkers in staking gegaan', *de Volkskrant*, 30-4-1951, 3; 'Mijndirecties ontslaan negen stakende Polen', *de Volkskrant*, 2-5-1951, 3; 'Poolse mijnwerkers in staking gegaan', *Limburgsch Dagblad*, 28-4-1951, 2; 'De staking onder de Poolse mijnwerkers', *Limburgsch Dagblad*, 28-4-1951, 15; 'Stakende Poolse mijnwerkers in kamp Berenbos kregen ontslag', *Limburgsch Dagblad*, 1-5-1951, 1; 'Merendeel der Poolse mijnwerkers weer bij de mijnen in dienst genomen', *Limburgsch Dagblad*, 2-5-1951, 1.

⁵⁶ 'Polen nemen dienst in Amerikaans leger', *Limburgsch Dagblad*, 3-4-1951, 1.

stakingsbrekers, en het feit dat zij nu zelf in staking waren gegaan, strookte niet met het imago dat de Waarheid voor de Polen had gecreëerd. Het kan dus een strategische zet zijn geweest van de Waarheid om aan deze gebeurtenis geen aandacht te besteden.

Wat voor opvallend weinig conflict zorgde, waren de relaties tussen Polen en de Limburgse meisjes. Alle drie de kranten schreven slechts één artikel waarin de rol van de vrouwen besproken werd. In het geval van de Waarheid ging het artikel over een vechtpartij die ontstaan was tussen Polen en Nederlanders over een meisje. De Polen werden hierbij dus neergezet als concurrentie.⁵⁷ De Volkskrant en het Limburgsch Dagblad waren echter een stuk positiever en zagen het feit dat de Polen zich verloofden met Nederlandse meisjes als een teken van geslaagde integratie.⁵⁸

De mijnen en burgers staan klaar voor de ontheemde Polen

De Polen die na de Oorlog naar Nederland kwamen, hadden veelal een traumatische jeugd gekend, waarin zij zonder familie en vrienden overgeleverd waren aan de verschrikkingen van de Oorlog. Deze traumatische ervaringen zorgden ervoor dat de Polen zich niet altijd even goed wisten te gedragen.⁵⁹ Gepaard met de verveling die veel Polen ervoeren in hun vrije tijd en de taalproblemen, zorgde dit ervoor dat de Polen regelmatig in de problemen belandden. Zo grepen zij naar de fles of belandden zij in gevechten met de lokale bevolking.⁶⁰ Om deze problemen in de toekomst te voorkomen, werden er lokale comités opgericht die het contact tussen de Polen en de Limburgse bevolking poogden te bevorderen en die activiteiten en spaarkassen voor de Polen organiseerden zodat zij zich niet meer zo hoefden te vervelen in hun vrije tijd.⁶¹ De mijnen probeerden er ook voor te zorgen dat de Polen zich thuis voelden in Limburg en gaven daarnaast een blad uit voor de Polen waarmee zij de goede geest onder de Polen probeerden te bewaren en aan te kweken, maar waarmee zij ook probeerden de Polen in verbinding te brengen met de Limburgse bevolking.⁶²

---

⁵⁷ 'Hevige vechtpartij', *de Waarheid*, 21-6-1948, 1.

⁵⁸ 'Polen en Italianen vonden zekerheid in Limburg', *de Volkskrant*, 20-4-1951, 3; 'Gezellenhuizen bieden velen gastvrij onderdak', *Limburgsch Dagblad*, 8-5-1954, 3.

⁵⁹ 'Meer begrip gevraagd voor moeilijkheden der Polen', *Limburgsch Dagblad*, 19-4-1949, 2.

⁶⁰ 'Kolenslag 1948 kan zonder Polen niet worden gewonnen', *de Volkskrant*, 25-2-1948, 3.

⁶¹ 'Kolenslag 1948 kan zonder Polen niet worden gewonnen', *de Volkskrant*, 25-2-1948, 3; 'Polen in de mijnstreek worden zeer gewaardeerd', *de Volkskrant*, 22-6-1948, 3; 'Polen in de mijnstreek', *Limburgsch Dagblad*, 26-2-1948, 1; 'Sport leidt tot verbroedering', *Limburgsch Dagblad*, 16-10-1948, 5; 'In het bronsgroen eikenhout', *Limburgsch Dagblad*, 9-12-1949, 5.

⁶² 'Mededelingen voor Poolse mijnwerkers', *de Volkskrant*, 27-12-1947, 3; 'Liever mijnwerker dan ingenieur in een onvrij vaderland', *de Volkskrant*, 17-1-1948, 5.

Dat de mijnen zich inspanden om de Polen zich thuis te laten voelen, spreekt voor zich. Wanneer de Polen zich goed voelden was hun productie namelijk hoger en konden de mijnen dus meer aan de Polen verdienen.⁶³ Het burgerinitiatief kan ook verklaard worden vanuit het katholieke gedachtegoed van de Limburgse bevolking, waarin naastenliefde centraal stond.⁶⁴

De Polen willen terug naar huis

Deze inspanningen van de mijnen moesten er niet alleen voor zorgen dat de productie steeg, maar ook dat de Polen überhaupt bij de mijnen bleven werken. De meeste Polen hielden het namelijk niet lang uit in de Limburgse mijnen. Dit verloop kreeg regelmatig aandacht van de kranten.⁶⁵ Ook hier is weer duidelijk het discours verschil te zien tussen, voornamelijk, de Volkskrant enerzijds en de Waarheid anderzijds. Op 19 juli 1949 publiceerde de Volkskrant een artikel waarin stond dat 250 Polen ontslag hadden aangevraagd. Een deel van hen wilde terug naar Polen. Zij waren hiertoe aangespoord door het Poolse consulaat in Nederland. Moskou had de Polen die in Nederland woonden namelijk een vergoeding aangeboden als zij terug zouden keren naar Polen. Dit zorgde voor veel onrust onder de Polen in de mijnstreek. De vergoeding was aantrekkelijk want de meeste van hen hadden, ondanks dat ze vrijwillig in de mijnen werkten, liever een andere toekomst gehad.⁶⁶ De Volkskrant en het Limburgsch Dagblad bestempelden de actie vanuit Moskou vooral als een propaganda actie en zij waren dan ook niet blij met de bemoeienis van het Poolse consulaat. De Polen die wilden terugkeren naar Polen werden als het ware neergezet als slachtoffers van de communistische bemoeienis vanuit Rusland. Maar ook zette de Volkskrant het verloop onder de Polen af tegen de Nederlandse bevolking, om hen ook zo weer in een beter daglicht te zetten:

---

⁶³ 'Polen en Italianen vonden zekerheid in Limburg', *de Volkskrant*, 20-4-1951, 3.

⁶⁴ 'Polen in de mijnstreek', *Limburgsch Dagblad*, 26-2-1948, 1.

⁶⁵ 'Poolse mijnwerker wordt overal gelokt door communistische vogelaar', *Limburgsch Dagblad*, 25-8-1948, 2; 'Hoe zit het met de concessie Bleijerheide van de Domaniale', *Limburgsch Dagblad*, 4-2-1949, 3; 'Aantal Poolse mijnwerkers gehalveerd', *Limburgsch Dagblad*, 20-7-1949, 1; 'Verloop in mijn-industrie blijft onverminderd groot', *Limburgsch Dagblad*, 15-10-1955; 'Poolse mijnwerkers vragen ontslag', *de Volkskrant*, 19-7-1949, 1; 'Polen in de mijnstreek worden zeer gewaardeerd', *de Volkskrant*, 22-6-1948, 3; 'Toenemende onrust onder de in Nederland werkende Polen', *de Volkskrant* 18-8-1949, 3; 'Een vijfde colonne in Nederland (II) Katholieke commissie en Anders-Polen zorgen voor de voorlichting', *de Waarheid*, 13-10-1948, 4; 'Georganiseerde Hetzcampagne in Limburg, Stanislaw was eerst bang voor de bolsjewieken', *de Waarheid*, 14-10-1949, 3.

⁶⁶ 'Toenemende onrust onder de in Nederland werkende Polen', *de Volkskrant*, 18-8-1949, 3.

Op het ogenblik werken er in de Limburgse mijnen nog 1500 Polen. Er zijn er bijna 1900 geweest, maar voor en na zijn er een kleine 400 weggetrokken, omdat het werk de niet-mijnwerkers onder hen niet meeviel. Maar van de Polen zijn er heel wat meer gebleven dan van de Nederlandse mijnwerkers, die als vrucht van de Nationale Wervingsactie naar het Zuiden kwamen. Ook als men het peil van de Polen vergelijkt met dat van de Nederlandse wervelingen, die weer verdwenen, slaan de Polen een uitstekend figuur.⁶⁷

De Waarheid was blij te zien dat er verloop plaatsvond onder de Polen. Al eind 1948 spraken zij namelijk de wens uit dat de Polen gerepatriëerd werden:

Het wordt tijd, dat met de repatriëring van deze lieden wordt begonnen. Asylrecht: goed. Maar nooit of te nimmer aan fascistten en spionnen. Daarvoor was de les, die wij hebben geleerd, te duur!⁶⁸

De Waarheid moedigde de Polen van harte aan weer terug naar huis te keren, en zag dan ook met lede ogen aan dat de Polen werden tegengewerkt bij het contact opnemen met het Poolse consulaat dat hen kon helpen met de terugkeer naar huis. De Waarheid vond het juist schandelijk dat het consulaat, en dus indirect het communisme, zo werden tegengewerkt.⁶⁹

De kranten met elkaar in debat

Zoals uit bovenstaande stukken naar voren komt, waren er grote tegenstellingen tussen de opvattingen van de communisten enerzijds en van de katholieken anderzijds. Deze spanningen werden vooral zichtbaar in de berichten rondom de vakbonden.⁷⁰ Maar ook de kranten zelf namen duidelijk stelling in tegenover elkaar. De Volkskrant en het Limburgsch Dagblad verwezen beide naar het communistische karakter van de Waarheid.⁷¹ In een artikel

---

⁶⁷ 'Polen in de mijnstreek worden zeer gewaardeerd', *de Volkskrant*, 22-6-1948, 3.

⁶⁸ 'Een vijfde colonne in Nederland (II) Katholieke commissie en Anders-Polen zorgen voor de voorlichting', *de Waarheid*, 13-10-1948, 4.

⁶⁹ 'Georganiseerde hetzecampagne in Limburg, Stanislaw was eerst bang voor de bolsjewieken', *de Waarheid*, 14-10-1949, 3; '1500 'Nederlandse' Polen naar Canada', *de Waarheid*, 6-2-1951, 3.

⁷⁰ 'Frans Dohmen: geen bezwaar tegen extra zondag', *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1; 'Mijnwerkersbond eens met ontworpen bedrijfsrechtspraak', *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1; 'Voorzitter 'Algemene Bond' verlaat commissie', *de Volkskrant*, 16-5-1947, 1; 'Kath. Mijnwerkers antwoorden de eenheidsbond', *de Volkskrant*, 26-6-1947; 'Mijnwerkers staken niet', *de Volkskrant*, 30-6-1947, 2.

⁷¹ 'Mijnwerkersbond eens met ontworpen bedrijfsrechtspraak', *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1; 'Limburgsch Dagblad', *Limburgsch Dagblad*, 24-3-1948, 2.

gepubliceerd door het Limburgsch Dagblad komt hun afkeer ten opzichte van de Waarheid bijzonder goed naar voren:

De Waarheid heeft een smerig verhaaltje over Polen in de mijnstreek. Gelogen van a tot z [...] ondoenlijk dan ook om deze leugens te gaan weerleggen; eer men klaar was zou zich weer een nieuwe berg opgestapeld hebben. [...] Hoezeer gelijk had indertijd ons blad toen het schreef dat het gehetz tegen de Polen uit communistische koker stamde...⁷²

Deze spanningen tussen De Volkskrant en het Limburgsch Dagblad, en dus het katholicisme, aan de ene kant en De Waarheid en het communisme kunnen ook gezien worden in het licht van de Koude Oorlog. Het Westen moest over het algemeen niks hebben van het communisme en zette zich hier dan ook tegen af en men was blij toen bleek dat het communisme onder de Polen in Nederland steeds minder steun vond.⁷³

Als we de standpunten van de kranten naast de debatten in de Eerste en Tweede Kamer leggen, zien we een vergelijkbaar beeld naar voren komen. In totaal zijn er vier debatten gebruikt over de Polen in de mijnstreek. Ook hier is een duidelijke tweedeling te zien tussen de communisten enerzijds en de katholieken anderzijds. Er is aanvankelijk veel onduidelijkheid over de komst van de Polen en daardoor heerste er wantrouwen; een vergelijkbaar beeld met de berichtgeving van de kranten uit de eerste paar maanden. Meneer Hermans, een lid van de Communistische Partij Nederland (CPN) was erg kritisch over de komst van de Polen. Hij verwees naar de ervaringen die mijnwerkers hadden gehad met buitenlandse mijnwerkers in de periode voor de Tweede Wereldoorlog. Net als de Waarheid bestempelde hij de Polen die naar Nederland kwamen als fascisten. Deze uitspraak riep hevige reacties op bij dhr. Maenen, die namens de Katholieke Volkspartij lid was van de Gedeputeerde Staten van Limburg. Volgens Maenen lag het probleem niet bij het feit dat de Polen fascisten was, maar moest het probleem ergens anders gezocht worden. Impliciet maakte hij hier duidelijk dat hij de communisten bedoelt. Dhr. Smeenk geeft ook aan dat men niet te zwaar aan dit fascistische argument van de communisten moet tillen; iedereen die uit het Oostblok kwam en het communisme niet aanhing, werd al snel als fascist bestempeld.⁷⁴

---

⁷² 'Limburgsch Dagblad', *Limburgsch Dagblad*, 24-3-1948, 2.

⁷³ 'Eygelshoven verzamelplaats van vele nationaliteiten', *Limburgsch Dagblad*, 2-12-1948, 3.

⁷⁴ Handelingen Eerste Kamer (verder HEK), 1946-1947 09 mei 1947, 728 – 744.

In een laatste debat in de Eerste Kamer kwam meneer De Bruijn, een vertegenwoordiger van de Katholieke Volkspartij aan het woord. Hij vroeg zich af wat er van de Polen terecht zou komen wanneer de economie achteruitging. Hij gaf aan dat hij de staat verantwoordelijk achtte voor de verzorging van de Polen op economisch en sociaal vlak.⁷⁵ Uit de debatten kwam dus wederom een duidelijke tweedeling naar voren die sterke vergelijkingen kent met de artikelen uit de kranten.

Het lijkt dan ook zo te zijn dat in dit geval de kranten eerder de lijn van de overheid volgde dan van de Limburgse bevolking. Er was in de kranten meer aandacht voor de strijd met het communisme en de plaats die de Polen hierin innamen dan dat er aandacht uitging naar de Limburgse problematiek. De artikelen over de Polen haakten vooral in op de invloed die zij hadden op de arbeidsmarkt en wat dit voor de Nederlanders betekenden en daaraan gekoppeld de ervaringen die de Limburgers hadden opgedaan met de Poolse bevolking. De aandacht voor de rol van de vrouwen en de woningnood was minimaal. Het anders zijn werd dan wel weer breed uitgemeten, maar dit werd vooral gedaan door de Waarheid en de communisten, die er op wezen dat de Polen fascistische waren. De Volkskrant en het Limburgsch Dagblad zagen niet al te grote verschillen met de Polen. Zij besteedden wel aandacht aan het feit dat de Polen soms aanpassingsproblemen hadden, maar dit kwam niet per se omdat zij zo anders waren, maar doordat zij een slechte jeugd hadden gehad.

Uit de interviews blijkt echter wel dat de Polen nogal verschilden van de Limburgse bevolking. Zo vroeg de mijnwerker Jan Finger in zijn interview over de mijn Emma en de Polen zich af of we mensen uit een hele andere cultuur, naar de gesloten Limburgse, rooms katholieke samenleving moesten halen. Daarnaast bleek uit het interview met Jan Jansen over de Polen en integratie, dat de Limburgse jongen het niet zomaar toelieten dat de Polen met Limburgse meisjes uitgingen.⁷⁶ Uit de berichtgeving van de kranten kwam echter niet naar voren dat dit een groot probleem was. Wederom moet opgemerkt worden dat deze interviews niet representatief zijn voor de gehele Limburgse mijnwerkersbevolking, maar het geeft wel een tegenbeeld aan de krantenberichten. In conclusie kan vooral gezegd worden dat de verschillende kranten meer neigden naar de standpunten van de politieke partijen dan naar de standpunten van de bevolking wanneer zij schreven over de komst van de Polen.

---

⁷⁵ HEK, 1947-1948 02 maart 1948, 229.

⁷⁶ 'Jan Finger over de mijn Emma en Polen', www.onzemijnwerkers.nl, geraadpleegd op 10-4-2019; 'Jan Jansen over de Polen en integratie', www.onzemijnwerkers.nl, geraadpleegd op 10-4-2019.

Hoofdstuk 3: De Hongaarse vluchtelingen als een speelbal in de strijd tegen het communisme

Eind 1956 brak de Hongaarse Opstand uit als reactie op het stalinistische bewind. Aanvankelijk was dit een vreedzame opstand, maar toen de Hongaarse regering de Sovjet-Unie om hulp vroeg veranderde het karakter van de Opstand drastisch. De Sovjet Unie viel zwaarbewapend Hongarije binnen en gebruikte veel geweld om de Hongaarse Opstand neer te slaan. Als gevolg hiervan overleden duizenden Hongaren en moesten meer dan 200.000 Hongaren hun land ontvluchten.

De Hongaarse Opstand, en voornamelijk haar gewelddadige afloop, riepen veel reacties op bij de rest van Europa en zo ook in Nederland. Nederland had altijd al een reputatie gehad anticommunistisch te zijn. Zij erkenden het Sovjet regime pas in juni 1942 en ook na de Tweede Wereldoorlog was Nederland wantrouwig tegenover het sovjet-regime en hun politiek van vreedzame co-existentie. Ondanks deze anticommunistische houding, waren de reacties op de Hongaarse Opstand zeer beperkt. In verschillende steden werden demonstraties gehouden tegen het Sovjet regime en de kantoren van de Nederlandse communistische partij werden aangevallen maar vanuit de regering werden geen harde maatregelen genomen. De Nederlandse regering besloot aanvankelijk de culturele- en sportrelaties met de Sovjet Unie te verbreken en de Olympische Spelen van dat jaar te boycotten.⁷⁷ Nederland stelde zich passief op in de dagen na de Sovjet inval en ze hielden hun grenzen in de dagen van de Opstand gesloten. Pas nadat de Hongaarse Opstand was neergeslagen, zette Nederland haar grenzen op een kiertje voor de Hongaarse vluchtelingen. Aanvankelijk was Nederland bereid 1000 Hongaren op te nemen, maar al snel stelden zij dit aantal bij naar 2000 en later zelfs naar meer dan 3000.⁷⁸ Dit ging echter niet van harte, en in de regering waren er discussies over het aantal Hongaren dat welkom was. Aan de ene kant werd gezegd dat het aantal Hongaren beperkt moest worden omdat er een woningtekort was, maar aan de andere kant zouden de Hongaren het gat op de arbeidsmarkt kunnen vullen en

---

⁷⁷ Duco Hellema, 'The relevance and irrelevance of Dutch anti-communism: the Netherlands and the Hungarian Revolution', *Journal of contemporary History* 30 (1995), 169 – 186, 176.

⁷⁸ 'Nederland wil 1000 Hongaren opnemen', *de Volkskrant*, 7-11-1956, 1; 'Duizend Hongaarse vluchtelingen welkom', *Limburgsch Dagblad*, 7-11-1956, 3; 'Komst Hongaren naar mijnstreek is mogelijk', *Limburgsch Dagblad*, 14-11-1956; '2000 Hongaren naar Nederland', *Volkskrant*, 20-11-1956, 1; '2000 Hongaren naar ons land', *Limburgsch Dagblad*, 20-11-1956, 1; 'Nog duizend Hongaren', *Limburgsch Dagblad*, 5-12-1956, 3; '600 Mijnwerkers uit Hongarije naar Z.-Limburg', *de Volkskrant*, 10-1-1957, 5; 'Nog 400 Hongaren naar Nederland', *de Volkskrant*, 25-4-1957.

in het bijzonder bij de mijnen.⁷⁹ De werkeloosheid lag in Limburg namelijk relatief laag en tegelijkertijd was er een enorme vraag naar arbeiders. Om van de nood een deugd te maken werd geprobeerd mijnwerkers te vinden onder de Hongaren die in de Limburgse mijnen konden werken. Deze pogingen hadden echter een beperkt succes ondanks, of juist dankzij, dat er nauwelijks eisen werden gesteld bij de werving van deze Hongaren.⁸⁰ Van de 3000 Hongaren die Nederland binnenkwamen, vestigden zo'n 300 zich in de Limburgse mijnstreek.⁸¹

Hongaren in gesprek met de media; het ontstaan van twee kampen

De komst van deze Hongaren naar de Limburgse mijnstreek kreeg in verhouding met de Polen en Marokkanen maar weinig aandacht van de kranten; er werden slechts 33 bruikbare artikelen over de Hongaren in de mijnstreek gepubliceerd. Dit grote verschil kan op twee verschillende manieren verklaard worden. Ten eerste was deze groep Hongaren veel kleiner dan de groep Polen en Marokkanen en ten tweede werd er veel meer aandacht besteed aan het grotere geheel. Alle kranten schreven volop over de Hongaarse Opstand en over de Nederlandse acties en reacties op deze Opstand. De komst van de Hongaarse mijnwerkers was slechts een klein deel dat veel minder van belang was voor de gehele Nederlandse bevolking en daardoor minder aandacht kreeg.

Tussen de 33 artikelen zaten ook enkele artikelen die slechts informatie gaven over hoeveel Hongaren er naar Nederland kwamen waardoor het niet mogelijk was hier een uitgebreide analyse op los te laten.⁸² Uit de 27 artikelen die overbleven, kwamen weer twee duidelijke discoursen naar voren. Aan de ene kant stond weer het slachtoffer discours dat gebruikt werd door de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad en aan de andere kant stond het

---

⁷⁹ Hellema, 'The relevance and irrelevance of Dutch anti-communism', 180 – 181; 'Limburg kijkt uit naar arbeiders', *de Volkskrant*, 20-4-1957, 4; 'Bezuiniging vergrootte werkloosheid in Limburg en Friesland', *de Waarheid*, 21-10-1957, 3.

⁸⁰ Hellema, 'The relevance and irrelevance of Dutch anti-communism', 180; Vandaag 100 Hongaren in mijnen beschikbaar', *Limburgsch Dagblad*, 8-12-1956, 3; 'Balans van een jaar hulp aan Hongaarse vluchtelingen', *de Volkskrant*, 2-11-1957, 7.

⁸¹ 'Eerste 25 Hongaren naar Limb. Mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 30-11-1956, 1; 'Nog 40 Hongaren naar de mijnen', 3-12-1956, 1; 'Weer 25 Hongaren naar de mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 10-12-1956; 'Meer mijnwerkers naar Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 17-12-1956, 1; '160 jonge Hongaren ademen vrijheid in onze mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 18-12-1956, 5.

⁸² 2000 Hongaren naar Nederland', *Volkskrant*, 20-11-1956, 1; '2000 Hongaren naar ons land', *Limburgsch Dagblad*, 20-11-1956, 1; 'Nog duizend Hongaren', *Limburgsch Dagblad*, 5-12-1956, 3; 'Weer 25 Hongaren naar de mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 10-12-1956; Meer mijnwerkers naar Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 17-12-1956, 1; 'Laatste groep Hongaren vandaag in Utrecht', *de Volkskrant* 17-12-1956, 1; 'Mijn Laura produceert steeds minder kolen', *de Volkskrant*, 6-6-1957.

communistische discours van de Waarheid. Het Limburgsch Dagblad schreef tien artikelen over de komst van de Hongaren naar de mijnen, de Volkskrant vijftien artikelen en de Waarheid acht. De Waarheid besteedde in hun berichten veel aandacht aan de slechte kanten van de Hongaren en aan het feit dat zij graag terug wilden naar Hongarije. De Volkskrant daarentegen besteedde veel meer aandacht aan de omstandigheden waarin de Hongaren geleefd hadden en aan het feit dat zij zo blij waren hier in Nederland te zijn en dat het leven in Hongarije veel slechter was. Het Limburgsch Dagblad deelde dezelfde opvattingen als de Volkskrant, maar besteedde meer aandacht aan hoeveel Hongaren er kwamen dan dat zij echt een plaats innamen in het debat.

Wat opvallend is, is dat alle drie de kranten in gesprek gaan met de Hongaren zelf en dat er dus een humanitair frame gebruikt werd.⁸³ Bij de Polen werd er totaal geen aandacht besteed aan hun eigen ervaringen en dat er nu opeens wel aandacht aan besteed werd is bijzonder te noemen. In het geval van de artikelen van de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad hadden de Staatsmijnen een voorlichting georganiseerd waarin zeven Hongaren in gesprek gingen met de media. Deze Hongaren hadden in Hongarije ook al in de mijnen gewerkt en enkelen zelfs als politieke gevangenen die dwangarbeid moesten uitvoeren in de mijnen.⁸⁴ Het werk in de Hongaarse mijnen was zwaar, de mijnwerkers moesten lange dagen maken tegen lage lonen. De dwangarbeiders werkten zestien uur per dag in de zwaar verouderde mijnen. Er heerste een jaag- en drijfsysteem en er werd gebruik gemaakt van ouderwetse technieken en stofbestrijding leek men nog niet gehoord te hebben. De Hongaren gaven ook een waarschuwing af naar de communisten in Nederland die het leven in Hongarije leken te verheerlijken:

"Wij hebben gehoord dat er ook in Nederland communisten zijn" zei een der Hongaren. "Vertel hen namens ons dat zij slechts een maand naar Hongarije moeten gaan, dan zijn zij voor goed genezen."⁸⁵

---

⁸³ 'Vijf jonge Hongaren gaan vandaag naar huis terug', *de Waarheid*, 26-1-1957, 1; 'Vijf jonge Hongaren naar huis', *de Waarheid*, 26-1-1957, 8; '160 jonge Hongaren ademen vrijheid in onze mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 18-12-1956, 1; 'Gevluchte vaklui in Limburg: Hongaarse mijnen zijn onveilig: verouderd, onsociaal', *de Volkskrant*, 18-12-1956, 5.

⁸⁴ 'Zeven Hongaren vertelden', *de Volkskrant*, 18-12-1956, 5.

⁸⁵ 'Gevluchte vaklui in Limburg: Hongaarse mijnen zijn onveilig: verouderd, onsociaal', *de Volkskrant*, 18-12-1956, 5.

De Hongaren waren blij met het werk in de Nederlandse mijnen en met hoe zij ontvangen werden:

Zij zijn gelukkig met de ontvangst, die men hun bood in Leijenbroek en andere gezellenhuizen, met het vertrouwen dat zij ondervonden bij hun eerste contact met de instructeur, met het werk zelf dat licht is, vergeleken bij de mijnarbeid in gindse volksdemocratie. Zij proberen allen Nederlands te leren, zich aan te passen in het gezellenhuis, aan het eten en leven hier. Zij zijn tevreden, ondanks alle moeilijkheden.⁸⁶

Toch wilden de Hongaren graag terug naar huis, maar alleen wanneer Hongarije gezuiverd was van de communisten en de Russen:

Geef Pal Máléter eens de kans, ons land te organiseren zo dat zijn rijkdommen voor de Hongaren zelf zijn: dan hebben we het in een paar jaar ginds bij ons beter dan bij jullie in Holland het ooit kunnen krijgen...!⁸⁷

Men moet echter vraagtekens zetten bij de uitspraken van de Hongaren. Uit bovenstaande berichten bleek dat de Hongaren blij waren met hun leven hier en dat zij pas terug wilden naar Hongarije zodra het communisme verdreven was. Zij deden deze uitspraken echter tijdens een gesprek dat georganiseerd werd door de voorlichtingsdienst van de Staatsmijnen. De kans was dan ook klein dat zij iets negatiefs zouden zeggen over het werk in de Nederlandse mijnen. Daarnaast komen deze artikelen ook over als propaganda van de mijnen om nieuw personeel aan te trekken. Het werk in de Nederlandse mijnen werd erg positief neergezet en de mijnen waren natuurlijk nog steeds op zoek naar personeel. Daarnaast waren de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad anticommunistisch, dus zij hebben waarschijnlijk extra veel nadruk gelegd op de slechte omstandigheden in Hongarije.

Uit het artikel van de Waarheid kwam namelijk een totaal ander beeld naar voren. Volgens de Waarheid wilden de Hongaren graag naar huis maar werd hen dit bemoeilijkt door

---

⁸⁶ '160 jonge Hongaren ademen vrijheid in onze mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 18-12-1956, 1.

⁸⁷ '160 jonge Hongaren ademen vrijheid in onze mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 18-12-1956, 1.

de Nederlandse overheid. Zij waren blij met hun leven in Hongarije en zeiden daar goed rond te kunnen komen met hun loon. In Nederland was het volgens hen helemaal niet veel beter:

Een hunner drukte zich tijdens het gesprek als volgt uit: "In Nederland denkt men waarschijnlijk, dat de Hongaren gekken zijn. Wij hebben gelukkig ons volle verstand en dat zegt ons, dat we naar huis moeten gaan, waar je wist waarom je werkte, omdat je van je verdiende loon behoorlijk kon leven." Een ander voegde hieraan toe: "De Hollanders wordt van alles wijs gemaakt over ellende achter het IJzeren Gordijn. Maar daar klopt niets van. Het is allemaal propaganda. Bij ons is het 100% beter."⁸⁸

Dit beeld dat de Waarheid presenteerde verschilde dus wezenlijk van de berichtgeving van de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad. De Waarheid beschuldigde de 'burgerlijke pers' er in een ander bericht van dat zij een te eenzijdig beeld van de Hongaren presenteerden. Zo werd er geen aandacht besteed aan het feit dat vijf Hongaren nog geen dag na hun aankomst in de mijnstreek waren weggelopen uit hun gezellenhuis:

Een en ander wijst er op dat het weglopen van teleurgestelde Hongaren een veel voorkomend verschijnsel is geworden en dat er een afspraak is gemaakt met de burgerlijke pers dit voor het volk te verzwijgen.⁸⁹

De Waarheid besteedde in tegenstelling tot de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad veel aandacht aan het verloop van de Hongaren in de Nederlandse mijnen.⁹⁰ Het wordt uit de berichten van de Waarheid duidelijk dat zij ook gebruik maakten van propaganda, maar dan juist om het communisme aan te prijzen. De propaganda voor het communisme vond overigens op creatieve wijze plaats in sommige gevallen. Zo kreeg de Volkskrant een brief waarin stond dat de Hongaren werden uitgebuit in Nederland. De brief was ondertekend door I. Petrof, een synoniem voor Igor Petrowitsj Perivolow, die correspondent was in Den Haag

---

⁸⁸ 'Vijf jonge Hongaren gaan vandaag naar huis terug', *de Waarheid*, 26-1-1957, 1; 'Vijf jonge Hongaren naar huis', *de Waarheid*, 26-1-1957, 8. Het tweede artikel was een aanvulling op het artikel dat op blz. 1 gepubliceerd werd.

⁸⁹ 'Vijf Hongaren vluchtten uit Zuid-Limburg', *de Waarheid*, 29-12-1956, 1.

⁹⁰ 'Massale vlucht van Hongaren uit Zuidlimburgse mijnen', *de Waarheid*, 4-1-1957, 1; 'Regering helpt Hongaren die terug willen', *de Waarheid*, 13-2-1957, 1; 'Een derde van Hongaren weg uit mijnen', *de Waarheid*, 28-3-1957, 1.

voor het Sovjet-persbureau en het Sovjetministerie van voorlichting.⁹¹ In deze brief liet Petrof zich erg negatief uit over de 'bourgeoisie pers' omdat zij een te eenzijdig beeld zouden geven. Hij prees de Waarheid aan omdat deze in ieder geval ook een andere kant belichtte.

De Hongaren tonen hun slechte kant

De Waarheid besteedde dus meer aandacht aan de negatieve kanten van de Hongaren, waaronder het verloop in deze groep. Maar ook vechtpartijen en ander slecht gedrag kreeg aandacht van de Nederlandse kranten. Het Limburgsch Dagblad schonk geen aandacht aan deze gewelddadigheden, maar in de Volkskrant en de Waarheid verschenen enkele berichten over dit onderwerp. Ook in deze berichten was het communistische en slachtoffer discours weer te ontwaren.

Begin januari 1957 verschenen in beide kranten een artikel waarin verschillende vechtpartijen van de Hongaren werden uitgelicht. De Volkskrant scheef hierover:

De snelle overgang van communistische dictatuur naar democratische vrijheid heeft vele Hongaarse vluchtelingen voor grote aanpassingsmoeilijkheden geplaatst. In de mijnstreek waar op het ogenblik rond 360 Hongaren verblijven, heeft het gedrag van enkelen onder hen de politie gedwongen om in te grijpen. [...] De Hongaarse vluchtelingen [...] zijn niet geselecteerd en men beschikt evenmin over hun antecedenten. Andere personen, die regelmatig contact onderhouden met de Hongaren wijzen er bovendien op dat na jaren van verregaande vrijheidsbeperking vele vluchtelingen in een soort vrijheidsroes leven. Als reactie op het verleden hebben ze soms veel pretenties, wat hun bij de bevolking gemakkelijk een kwade naam bezorgt. Ook van de bevolking en speciaal van de politie wordt dus veel begrip en tact gevraagd. De Hongaren zijn met hartelijke sympathie ontvangen, maar wij zullen bereid moeten zijn om deze mensen te blijven helpen, ook wanneer moeilijkheden opdagen en wij hun reacties niet kunnen begrijpen.⁹²

Wederom werd er gewezen op het feit dat dit gedrag de Hongaren niet helemaal aan te rekenen viel omdat zij een moeilijk leven hadden gekend. De politie en bevolking moesten hier begrip voor hebben. De Waarheid reageerde op dit bericht door te stellen dat de

---

⁹¹ 'Hongaren worden in Nederland uitgebuit', *de Volkskrant*, 6-4-1957, 9.

⁹² 'Vechtpartijen van Hongaren in mijnstreek', *de Volkskrant*, 3-1-1957, 3.

verontwaardiging onder de Limburgse bevolking over dit optreden van de Hongaarse vluchtelingen zo groot was, dat de katholieke bladen zich genoodzaakt voelden om de bevolking en politie om begrip en tact te vragen.⁹³

Verder besteedde de Volkskrant nog in drie artikelen aandacht aan de moeilijkheden waarin de Hongaren terecht gekomen waren. In twee artikelen werd het gedrag van de Hongaren weer gerelativeerd door te stellen dat ook Hollanders en andere buitenlanders die in de mijnstreek werkten in de problemen raakten en door te verwijzen naar het verleden van de Hongaren.⁹⁴ In één bericht werd het gedrag van de Hongaren echter niet gerelativeerd, waarschijnlijk omdat hier een Limburgs meisje bij betrokken was.⁹⁵

De media in vergelijking met de regering en mijnwerkers

Uit de berichten in de media, komen de spanningen rondom de Koude Oorlog heel duidelijk naar voren. Waar het Limburgsch Dagblad zich een beetje afzijdig hield in het debat, was de spanning tussen de verschillende ideologieën van de Volkskrant en de Waarheid overduidelijk; de Volkskrant zetten de Hongaren in als propaganda tegen het communisme en de Waarheid gebruikte hen juist als propaganda voor het communisme. In de berichtgeving van de Volkskrant kwam dan ook weer duidelijk het slachtoffer frame naar voren. Wanneer de Hongaren iets fout deden, dan werd dit vergoelijkt door te verwijzen naar hun roerige verleden. De Waarheid besteedde vooral aandacht aan het feit dat de Hongaren graag terug wilden naar huis en dat zij helemaal niet zo tevreden waren in Nederland als dat de Volkskrant deed lijken.

Wat opvallend is aan de berichtgeving rondom de Hongaren, is dat eigenlijk nauwelijks aandacht werd besteed aan de vijf factoren die in de theorie beschreven worden. De woningnood en de situatie op de arbeidsmarkt, die volgens de literatuur toch problematisch waren, kregen eigenlijk geen aandacht in de media. Er werd wel aandacht geschonken aan de situatie in de Limburgse mijnen, maar dit werd niet gedaan vanuit het Nederlandse perspectief, maar vanuit het Hongaarse perspectief om zo een vergelijking te trekken met de situatie in Hongarije. Dit leidde er wel toe dat de Limburgse mijnen in een beter daglicht kwamen te staan, maar aan het tekort op de arbeidsmarkt werd geen aandacht geschonken.

---

⁹³ 'Hongaren vechten in Zuid-Limburg', *de Waarheid*, 3-1-1957, 1.

⁹⁴ 'Mijnen: zéér tevreden over Hongaren', *de Volkskrant*, 10-1-1957, 5; 'Dronken Hongaar wilde kosthuis opblazen', *de Volkskrant*, 29-4-1958, 5.

⁹⁵ 'Meisje gemolesteerd door Hongaren', *de Volkskrant*, 20-8-1957, 3.

Ook over de rol van de Limburgse vrouwen werd slechts één keer kort gesproken en het anders zijn van de Hongaren speelde eigenlijk ook nauwelijks een rol. Waar bij de Polen en Marokkanen veel meer aandacht werd geschonken aan de overeenkomsten en verschillen met de Limburgse bevolking, stond dit nu helemaal niet zo centraal. Zelfs de Waarheid besteedde hier eigenlijk nauwelijks aandacht, terwijl te verwachten viel dat zij de Hongaren net als de Polen ook als fascistten zouden bestempelen omdat zij het communistische Hongarije ontvlucht waren. De Waarheid wees er juist op dat Hongaren terug wilden en dus communistisch waren. Eerdere ervaringen met de Hongaren kwamen ook totaal niet terug in de media, terwijl de Hongaren toch ook al voor de Tweede Wereldoorlog werkzaam waren geweest in de Limburgse mijnen. Het is dus wel duidelijk dat de Hongaren vooral als een speelbal gebruikt werden voor de propaganda van het (anti)communisme in de context van de Koude Oorlog.

Ook in de regering kreeg de komst van de Hongaarse mijnwerkers relatief weinig aandacht. Slechts vier kamerstukken gingen in op de komst van de Hongaarse migranten. In de debatten ging het vooral over hoeveel Hongaarse mijnwerkers er opgenomen moesten worden in Nederland en wat de invloed hiervan zou zijn op Oostenrijk, waar het grootste deel van de Hongaarse vluchtelingen na de Opstand verbleef.⁹⁶ Dit was ook terug te zien in de krantenartikelen. Wanneer men de berichtgeving in de kranten echter naast de parlementaire debatten legt, zijn er een paar verschillen te ontwaren. De regering had zo zijn bedenkingen over het opnemen van de Hongaren in Nederland. Hierbij werd vooral gewezen naar enerzijds het arbeiderstekort en anderzijds het bevolkingsoverschot en het daarmee gepaard gaande woningtekort.⁹⁷ Minister President, Willem Drees, reageerde op de kritiek van Verwey-Jonker over de opname van de Hongaren. Verwey-Jonker zette haar vraagtekens bij de opname van 600 extra Hongaarse mijnwerkers. Zij vroeg zich voornamelijk af welke gevolgen dit had voor de situatie in Oostenrijk maar ook voor de situatie in Nederland daar de 'opnamecapaciteit in totaal niet onbeperkt' was.⁹⁸ Drees reageerde daarop dat de woningnood inderdaad nog een probleem was en dat vele Nederlanders in de rij stonden om een woning te krijgen.⁹⁹

---

⁹⁶ HEK 1956 – 1957 08 januari 1957, 81-82; Rijksbegroting (verder RB) voor het dienstjaar 1957 (Staatsmijnen in Limburg) 19-02-1957, Kamerstuk 4500 K nr. 56a, 19-02-1957, 3; RB voor het dienstjaar 1957 (sociale zaken en volksgezondheid) 18-3-1957, 8-9.

⁹⁷ HEK 1956 – 1957 09 januari 1957, 127.

⁹⁸ HEK 1956 – 1957 09 januari 1957, 120.

⁹⁹ HEK 1956 – 1957 09 januari 1957, 127.

Uit deze vergelijking blijkt dat de berichtgeving uit de kranten niet helemaal overeenkwam met het standpunt van de regering. In de kranten werden de Hongaarse mijnwerkers dus vooral ingezet als onderdeel van propaganda, maar in de parlementaire debatten kwam dit veel minder naar voren. Tuurlijk werd met het opnemen van de Hongaarse vluchtelingen een teken afgegeven naar de communistische Sovjet Unie, maar het debat met de communisten in Nederland kreeg hier eigenlijk geen plaats in.

Ook in de interviews leek er weinig aandacht te zijn voor de Hongaren. De enige die hier inhoudelijk over sprak was Leo Skrabanja in het fragment over 'Hongaren en de mijn Julia'. Uit dit interview kwam naar voren dat de Hongaren aanvankelijk geen harde werkers waren. Skrabanja verklaarde dat je 'de helft van de kolen zelf moest scheppen'. De Hongaren vertrokken ook weer snel uit de mijnen want vaak wisten zij niet waar ze terecht kwamen.¹⁰⁰ Hoewel Skrabanja zich niet zo negatief uitliet als de Waarheid, blijkt hier uit dat de ervaringen met de Hongaren zeker niet zo positief waren als dat de Volkskrant wilde doen geloven.

---

¹⁰⁰ 'Leo Skrabanja over Hongaren en de mijn Julia', via: www.onzemijnwerkers.nl, geraadpleegd op 28-6-2019.

Hoofdstuk 4: De redder van de oudere mijnwerkers, Marokkanen in de Limburgse mijnen

Toen in de jaren zestig duidelijk werd dat de Nederlandse mijnen gesloten zouden worden, vond er een enorme uitstroom aan mijnwerkers plaats. De jonge Limburgse mijnwerkers die eerst aan de mijnen gebonden werden door de opleiding die de mijnscholen boden, kozen voor een toekomst met meer zekerheid en besloten de mijnen te ontvluchten en op zoek te gaan naar een andere baan.¹⁰¹ Hoewel de mijnen deze uitstroom hadden zien aankomen, ging dit toch veel sneller dan aanvankelijk verwacht werd. Dit bracht de mijnen in grote problemen. Er dreigde een tekort aan arbeiders en de arbeiders die over bleven waren vaak al oud en waren minder productief dan de jonge mijnwerkers. Daarnaast was het voor de mijnen lastig nieuwe arbeiders aan te trekken doordat er, wederom, maar weinig toekomst in de Nederlandse mijnbouw zat. Hoewel verschillende regelingen getroffen werden met de mijnwerkers om ook hen van een toekomst te voorzien, bleef het personeelsbestand een lastige kwestie. Mijnwerkers werden aangetrokken met de belofte na de sluiting van de mijnen een baan te kunnen krijgen in de Chemische bedrijven van DSM en voor de oudere mijnwerkers werden overgangsregelingen en pensioenregelingen opgesteld. Toch waren deze regelingen niet genoeg om het personeelsbestand op peil te houden. Hierdoor voelden de mijnen zich genoodzaakt om buitenlandse arbeiders aan te trekken.

Na een periode waarin maar weinig buitenlandse arbeiders waren aangenomen, begon de rekrutering vanaf halverwege jaren 60 weer. Er begon een situatie gelijkend aan die van België te ontstaan. Zoals Langeweg en Roels lieten zien in hun artikel, waren de Nederlandse mijnen veel minder afhankelijk van de buitenlandse mijnwerkers dan de Belgische mijnen. Dit kwam doordat zij een relatief gezien grotere aantrekkingskracht hadden op arbeiders uit de rest van Nederland en het feit dat de Limburgse mijnen de jeugd beter aan zich had weten te binden door hen een opleiding aan te bieden. Nu de mijnen op het punt van sluiten stonden verdween de aantrekkingskracht op zowel de arbeiders uit andere delen van Nederland als op de jeugd.¹⁰² De mijnen besloten uiteindelijk over te gaan op de rekrutering

---

¹⁰¹ Cottaar, Bouras, Laouikili, *Marokkanen in Nederland, de pioniers vertellen*, 84.

¹⁰² Langeweg, Roels, 'Buitenlandse arbeiders in de steenkolenmijnen', 167; 'Jeugd mijdt de mijnen', *de Volkskrant*, 2-5-1964, 6; 'In mijnen werken nu 3000 buitenlanders', *de Volkskrant*, 1-2-1966; 'Mijnen werven Marokkanen', *de Volkskrant*, 17-2-1970; 'Mijnen en bedrijven willen 900 gastarbeiders werven', *Limburgsch Dagblad*, 17-7-1970.

van buitenlandse mijnwerkers om de gefaseerde mijnsluiting te kunnen realiseren en om ervoor te zorgen dat ook de oudere mijnwerkers hun dienstverband nog konden beëindigen.¹⁰³

De grootste groep die in deze periode naar de Nederlandse mijnen kwamen, waren de Marokkanen. Ondanks dat het mijnwerkersberoep niet meer aantrekkelijk was voor de Nederlandse bevolking, waren de migranten wel bereid om in de mijnen te werken aangezien het loon vaak vele malen hoger was dan in hun land van herkomst. Aanvankelijk wendden slechts de particuliere mijnen zich tot de Marokkanen omdat de Staatsmijnen hun buitenlands personeel het liefst aanstelden via officiële wervingsbureaus. In de beginjaren ging de werving van de Marokkanen vooral via officieuze wegen en pas toen er officiële wervingsbureaus Marokkanen gingen werven, gingen de Staatsmijnen ook overstag.¹⁰⁴ Uiteindelijk vestigden zich over de jaren heen enkele duizenden Marokkanen zich in de Limburgse mijnstreek om in de mijnen te gaan werken, dan wel via officieuze wegen, dan wel via de officiële wervingsbureaus.¹⁰⁵

Het feit dat de Marokkanen zo in de smaak vielen bij de Limburgse mijnen had drie redenen. Ten eerste had het grootste deel van de Marokkanen al ervaring in het mijnbedrijf. Veel van de Marokkanen die in de Limburgse mijnen kwamen werken hadden al ervaring opgedaan in Franse of Belgische mijnen, en in sommige gevallen in de Duitse mijnen. Hadden de Marokkanen nog geen ervaring opgedaan in deze mijnen, dan hadden zij vaak wel al enige ervaring opgedaan in Marokko, waar ook een mijnindustrie was. Deze ervaring was gunstig voor de Nederlandse mijnen aangezien zij noch de tijd, noch de kennis hadden om nieuw personeel op te leiden. Waar de mijnscholen eerst nog nieuwe mijnwerkers konden opleiden en er anders wel ervaren mijnwerkers waren die de nieuwe mijnwerkers konden inwerken, sloten de mijnscholen in deze periode één voor één hun deuren.¹⁰⁶ De tweede reden die de Marokkaanse mijnwerkers interessant maakte voor de Limburgse mijnen, was de taal die zij spraken. Het Frans was hun tweede taal waardoor zij zich makkelijker verstaanbaar konden

---

¹⁰³ Cottaar, Bouras, Laouikili, *Marokkanen in Nederland*, 84.

¹⁰⁴ Cranssen, 'Marokkaanse mijnwerkers', 321; 'Marokkanen aan poort particuliere mijnen', *de Volkskrant*, 23-1-1964, 11; 'Mijnstreek krijgt uit België toeloop van buitenlanders', *de Volkskrant*, 17-3-1964, 15; 'Staatsmijnen wachten op 500 Grieken', *de Volkskrant*, 31-7-1964, 9.

¹⁰⁵ Cranssen, 'Marokkaanse mijnwerkers', 346 – 347.

¹⁰⁶ Cottaar et al., *Marokkanen in Nederland*, 84; 'Turken en Marokkanen niet meer geplaatst op Oranje Nassau-Mijnen', *de Volkskrant*, 18-10-1963, 15; 'Behalve bij staatsmijnen mijnwerkerstekort niet meer zo groot', *de Volkskrant*, 21-12-1963, 19.

maken in de Limburgse mijnen. De communicatie met de gastarbeiders uit de andere landen zoals Turkije en Zuid-Slavië verliep minder soepel omdat de Limburgse bevolking deze talen niet machtig was. Dit terwijl enkele Nederlandse mijnen Frans georiënteerd waren en de communicatieproblemen hierdoor te beperken waren.¹⁰⁷ Tot slot bleken de Marokkanen ook harde werkers te zijn. Zij werkten hard en het verzuim onder deze groep was zeer laag. Dit leidde tot een hoge productiviteit wat de mijnen nog enthousiaster maakte over de Marokkanen.¹⁰⁸ Deze drie redenen geven een goede verklaring voor het enthousiasme van de Nederlandse mijnen en overheid voor de komst van de Marokkaanse mijnwerkers. Maar hoe reageerde de Limburgse bevolking op de komst van deze groep gastarbeiders?

Tanja Cranssen heeft in haar artikel *Marokkaanse Mijnwerkers in Limburg, 1963 – 1975* onder andere geprobeerd antwoord te geven op deze vraag. In haar artikel besteedt zij aandacht aan de werving van de Marokkanen en aan hoe zij opgevangen en gehuisvest werden. Maar zij kijkt ook naar hoe hun Limburgse collega's en de Limburgse bevolking reageerde op hun komst.¹⁰⁹ Uit haar onderzoek blijkt dat het contact met de Limburgse bevolking vrij beperkt was. Dit had deels te maken met de taalproblemen, maar ook met de Marokkaanse cultuur. De Marokkanen waren vanuit hun thuisland niet gewend om zich aan te sluiten bij een sportclub of naar de discotheek te gaan. De mannen kwamen liever bij elkaar om thee te drinken en te praten. Ook het geloof en hun traditionele kijk op het leven maakten dat zij zich vaak afzonderden van de Limburgse samenleving.¹¹⁰

De Waarheid in één artikel aandacht schonken aan de Marokkanen die naar de mijnen kwamen. In dit artikel gawe zij alleen een korte verklaring waarom de Marokkanen kwamen en de Nederlanders wegtrokken.¹¹¹ Waar de Waarheid veel interesse toonde in de Polen en Hongaren leek deze interesse in de Marokkanen totaal niet te bestaan. Dit kan verklaard worden door het feit dat de Waarheid in de periode na de Tweede Wereldoorlog nog sterk communistisch gekleurd was, en zij de Polen en Hongaren als fascisten en dus als vijand beschouwden. Tegen de tijd dat de Marokkanen naar Nederland kwamen, had de Waarheid zijn communistische karakter grotendeels van zich afgeschud en was er dus ook minder

---

¹⁰⁷ 'Staatsmijnen wachten op 500 Grieken', *de Volkskrant*, 31-7-1964, 9; 'Ik dacht dat Limburgers Noors spraken', *Limburgsch Dagblad*, 15-1-1965, 11.

¹⁰⁸ 'Ziekteverzuim onder de mijnwerkers 'n ramp', *Limburgsch Dagblad*, 31-1-1964, 3.

¹⁰⁹ Cranssen, 'Marokkaanse mijnwerkers', 317.

¹¹⁰ Cranssen, 'Marokkaanse mijnwerkers', 343.

¹¹¹ 'Limburgse mijnen kampen met personeelstekort', *de Waarheid*, 3-3-1970, 11.

aandacht voor de arbeiders. Ondanks het feit dat de Waarheid maar één bruikbaar artikel heeft geschreven voor dit onderzoek, zijn er genoeg krantenartikelen gepubliceerd om een mooi onderzoek op te baseren. In totaal is er voor dit deel van het onderzoek gebruik gemaakt van 85 krantenartikelen gepubliceerd in het Limburgsch Dagblad en de Volkskrant, en één artikel uit de Waarheid. Deze artikelen zijn verschenen in de periode 1964 – 1974. Hoewel er veel meer artikelen over de Marokkanen in Nederland en Limburg gepubliceerd zijn in deze periode, is ervoor gekozen het bronmateriaal te beperken tot deze 86 krantenartikelen omdat er in deze artikelen specifiek werd aangegeven dat het over Marokkanen ging die in de Nederlandse mijnen werkten en zij ook inhoudelijk iets zeiden over de Marokkanen. Veel andere artikelen noemden de Marokkanen maar kort waardoor er weinig overbleef om te analyseren. Na analyse van deze 86 artikelen is duidelijk geworden dat het standpunt van alle drie de kranten ten opzichte van de Marokkanen, op verschillende vlakken wezenlijk verschilde met hun standpunt ten opzichte van de Polen en Hongaren. Bij de Waarheid was dit dus het duidelijkst daar zij eigenlijk geen aandacht meer aan deze groep besteedden.

Marokkanen als gevechtspartners

Net zoals bij de Polen en Hongaren werd er bij de Marokkanen veel aandacht besteed aan de gevechten waarin zij belandden. Waar het gedrag van de Polen en Hongaren door de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad nog goed gepraat werd door hen neer te zetten als slachtoffer van hun verleden of door hun gedrag te relativieren, gebeurde dit bij de Marokkanen een stuk minder. Wat daarnaast ook opviel, was dat bij de berichten over vechtpartijen tussen Polen en Hongaren er meer aandacht was voor de achtergrond van de tegenstander. Meermaals kwam voor dat gezegd werd dat de Polen zich slechts verweerden en er werd ook nadruk gelegd op de nationaliteit van de tegenstander.

De berichtgeving over de gevechten van de Marokkanen zag echter anders uit. In totaal verschenen er 28 berichten waarin gevechten met Marokkanen centraal stonden.¹¹² De

---

¹¹² 'Vele vechtpartijen en inbraken te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 13-2-1964, 2; 'Massale kloppartij in Heerlense café-dancing', *Limburgsch Dagblad*, 9-3-1964, 2; 'Internationale veldslag met bierglazen', *de Volkskrant*, 10-3-1964, 11; 'Twee Marokkanen met mes gestoken', *Limburgsch Dagblad*, 29-6-1964, 2; 'Marokkanen gingen elkaar te lijf met stalen kabels', *Limburgsch Dagblad*, 21-12-1964, 2; 'Kleerscheuren bij vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 6-2-1965, 2; 'Roofoverval op jongen (18)', *Limburgsch Dagblad*, 9-3-1965, 2; 'Gebruik van de auto als wapen neemt toe', *Limburgsch Dagblad*, 13-4-1965, 5; 'Internationale vechtpartij te Heerlerheide', *Limburgsch Dagblad*, 20-7-1965, 9; 'Dronken Marokkanen raakten slaags', *Limburgsch Dagblad*, 20-7-1965, 13; 'Marokkaan wordt uit

Marokkanen waren vaak het slachtoffer van willekeurige aanvallen. In veel gevallen werd niet duidelijk waarom de Marokkanen aangevallen werden. Wat daarnaast ook opvalt, is dat de nationaliteit van de tegenstanders vaak niet specifiek benoemd werd; er werd volstaan met het benoemen van de woonplaats van de tegenstander.¹¹³ Hierdoor werd in het midden gelaten of dit een Nederlander was of niet, al was dit wel aannemelijk. Door de nationaliteit van de Marokkanen wél specifiek te benoemen, werd er meer afstand gecreëerd met de Limburgse bevolking.

Het gewelddadige imago dat de Marokkanen opgebouwd hadden, werd handig gebruikt door de Limburgse bevolking. Dit werd vooral duidelijk toen een man in Sittard dood werd aangetroffen door zijn vrouw in hun woning. Zij beweerde dat de man was vermoord door twee Marokkanen die snel het huis ontvluchtten toen de vrouw naar beneden kwam. Na onderzoek van de politie kon onder de Marokkanen in het nabijgelegen gezellenhuis echter geen verdachte aangehouden worden en bleek dat niet de Marokkanen, maar de vrouw zelf haar man had vermoord.¹¹⁴ Het feit dat de politie meteen werk maakte van de eerste verklaring van de vrouw, ondanks dat van meet af aan al twijfels bestonden over dit verhaal, bewijst dat het zeer aannemelijk werd gevonden dat de Marokkanen tot zoiets in staat waren

---

land gezet', *Limburgsch Dagblad*, 9-11-1965, 11; 'Buitenlanders raakten slaags in Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 22-11-1965, 5; 'Officier eist 7 maanden voor steekpartij met mes', *Limburgsch Dagblad*, 10-5-1966, 13; 'Drie Marokkanen afgeranseld', *de Volkskrant*, 29-8-1966, 3; 'Marokkanen ernstig gewond', *Limburgsch Dagblad*, 29-8-1966, 3; 'Zes personen in Sittard aangehouden', *Limburgsch Dagblad*, 1-9-1966, 13; 'Rake klappen uitgedeeld', *Limburgsch Dagblad*, 6-9-1966, 13; 'Moord in Sittard', *de Volkskrant*, 21-1-1967, 1; 'Marokkaan kreeg dodelijke steek bij massale knokpartij', *Limburgsch Dagblad*, 26-1-1967, 21; 'Marokkaan door vriend beroofd van f 11.000 spaargeld', *Limburgsch Dagblad*, 28-3-1967, 3; 'Twee Marokkanen op de vuist', *Limburgsch Dagblad*, 24-5-1967, 15; 'Aanranders in Eys en Sittard gearresteerd', *Limburgsch Dagblad*, 31-8-1967, 17; 'Sittards drietal viel wandelende Marokkanen aan', *Limburgsch Dagblad*, 10-12-1968, 1; 'Tien Marokkanen slaags in Geleen', *Limburgsch Dagblad*, 6-1-1969, 3; 'Marokkaan in Geleen door landgenoot neergestoken', *Limburgsch Dagblad*, 28-4-1970, 1; 'Marokkanen slaags', *Limburgsch Dagblad*, 11-1-1971, 5; 'Mishandeling uit angst betovering gezin', *Limburgsch Dagblad*, 23-4-1971, 1; 'Marokkanen vechten om een vrouw', *Limburgsch Dagblad*, 3-5-1971, 7.

¹¹³ 'Marokkaan kreeg dodelijke steek bij massale knokpartij', *Limburgsch Dagblad*, 26-1-1967, 21; 'Rake klappen uitgedeeld', *Limburgsch Dagblad*, 6-9-1966, 13; 'Drie Marokkanen afgeranseld', *de Volkskrant*, 29-8-1966, 3.

¹¹⁴ 'Moord in Sittard', *Volkskrant*, 21-1-1967, 1; 'Vrouw bekent moord op echtgenoot', *de Volkskrant*, 23-1-1967, 3; 'Man werd door echtgenote doodgeschoten', *Limburgsch Dagblad*, 23-1-1967, 1; 'Eis van drie jaar voor doodschieten van echtgenoot', *Limburgsch Dagblad*, 21-6-1967, 3; 'Twijfels rond moord op echtgenoot', *de Volkskrant*, 20-2-1968, 11; 'Sittardse vrouw krijgt 3,5 jaar gevangenisstraf', *Limburgsch Dagblad*, 5-3-1968, 1;

en dat de Marokkanen dus als gevaar werden gezien. In al deze berichten werd er dan ook een conflict frame gebruikt.

Opvang van de Marokkanen

Dit conflict frame kwam ook duidelijk naar voren wanneer er gesproken werd over de opvang van de Marokkanen. Waar de woningnood bij de komst van de Hongaren naar Limburg niet zo'n grote rol leek te spelen in de kranten, was de woningnood en de huisvesting van de Marokkanen weer een *hot topic*; dit natuurlijk doordat de groep Marokkanen vele malen groter was dan de Hongaren. De mijnen waren sterk afhankelijk van de Marokkanen, maar door de woningnood waren zij genoodzaakt om de Marokkanen af te slaan.¹¹⁵ Om er voor te zorgen dat in de toekomst nog steeds Marokkanen geworven konden worden, werden nieuwe gezellenhuizen gecreëerd en bestaande gezellenhuizen verbouwd.¹¹⁶ Ook werden de Marokkanen tijdelijk opgevangen in hotels, kloosters en pensions.¹¹⁷ De komst van de Marokkanen riep de nodige reacties op. Een goed voorbeeld hiervan was de plaatsing van de Marokkanen in hotel Monopole in Valkenburg. Toen bekend werd dat 110 Marokkanen in dit hotel gevestigd zouden worden, tekende de *Belangenvereniging van de Gezamenlijke Horecabedrijven* bezwaar aan bij de gemeente. De voorzitter van de belangenvereniging liet aan het Limburgsch Dagblad weten dat zij in het verleden ook altijd tegen de komst van buitenlandse arbeiders hadden geageerd:

*Niet omdat ze gekleurd zijn, maar omdat we bang zijn dat dergelijke aantallen aanleiding geven tot samscholingen in straten en dergelijke. Bovendien voelen we er weinig voor om Valkenburg tot een vaste smeltkroes van buitenlanders te maken.*¹¹⁸

Het feit dat deze meneer expliciet benoemde dat huidskleur geen rol speelde, maakt duidelijk dat dit wél het geval was. Dit bleek ook uit de reactie van de eigenaar van hotel Monopole:

---

¹¹⁵ 'Turken en Marokkanen niet meer geplaatst op Oranje Nassau-mijnen', *de Volkskrant*, 18-10-1963, 15; 'Wegens plaatsgebrek geen Turken en Marokkanen naar Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 19-10-1963, 2; 'Mijnen zoeken vergeefs naar onderdak voor buitenlanders', *de Volkskrant*, 31-10-1964, 17.

¹¹⁶ 'Hoeve Lotbroek spoedig klaar als gezellenhuis van O.N.-mijn', *Limburgsch Dagblad*, 5-2-1964, 11.

¹¹⁷ 'Toestanden in Geleens pension zijn hemeltergend', *Limburgsch Dagblad*, 31-10-1967, 1; 'Pensionhouder in opspraak wil best wel een élite bedrijf', *Limburgsch Dagblad*, 1-11-1967, 1.

¹¹⁸ 'Aantal hoteliers wil geen Marokkanen in Valkenburg', *Limburgsch Dagblad*, 25-8-1966, 13.

*Het zijn bijna allemaal Mohammedanen, ze mogen niet drinken en hebben door hun strenge godsdienst een rustige levenswandel. Maar een bepaalde klik heeft altijd wat tegen bruine mensen gehad.*¹¹⁹

Ook de *Katholieke Limburgse Emigratie Stichting* (KLES) en de burgemeester reageerden op de actie van de belangenvereniging. De interim-voorzitter van de stichting, L. Malherbe stelde dat de Marokkanen door het slijk gehaald werden en dat het protest een zuivere vorm van discriminatie was.¹²⁰ De burgemeester wees er daarnaast op dat de Marokkanen die tot nu toe in Valkenburg hadden verbleven, zich voortreffelijk hadden gedragen en dat de Marokkanen hier ook maar tijdelijk zouden verblijven omdat de mijnen binnen afzienbare tijd zouden sluiten.¹²¹

Niet alleen in de Valkenburgse hotelwereld werd wantrouwig gereageerd op de komst van de Marokkanen. Ook in de dorpen waar de Marokkanen geplaatst zouden worden heerste onrust. De Marokkanen hadden een ander geloof en een andere cultuur, waar de katholieke Limburgse bevolking vaak weinig van af wist. Om iets van die ongerustheid weg te nemen werden er informatieavonden georganiseerd waarin verteld werd over de Marokkanen en hun achtergrond.¹²² Voor de Polen en Hongaren waren zo'n informatieavonden nooit nodig geweest. Dit kwam doordat deze groepen veel dichter op de Limburgse bevolking stonden dan de Marokkanen.¹²³ Zij werden makkelijker geaccepteerd omdat zij katholiek waren en vaak ook Duits konden spreken, waardoor ze makkelijker in contact konden komen met de Limburgse bevolking die vaak goed Duits sprak.

Dat men weinig over de Marokkanen en hun cultuur wist, kwam vaker in artikelen naar voren. De kranten namen hierin een informerende rol op zich. Zij besteedden aandacht aan de gewoonten en gebruiken van de Marokkanen, en in het bijzonder aan de Ramadan.¹²⁴ In

---

¹¹⁹ 'Aantal hoteliers wil geen Marokkanen in Valkenburg', *Limburgsch Dagblad*, 25-8-1966, 13.

¹²⁰ 'Verontwaardiging over protest in Valkenburg', *Limburgsch Dagblad*, 26-8-1966, 13.

¹²¹ 'Burgemeester Breekpot in raad: over gastarbeiders in Valkenburg geen klacht', *Limburgsch Dagblad*, 27-8-1966, 17.

¹²² 'Marokkanen moeten Houthem verlaten', *Limburgsch Dagblad*, 3-1-1964; 'Marokkaanse arbeiders naar Neeritter', *Limburgsch Dagblad*, 29-8-1964, 15; 'Flinke bevolkingsaanwas', *Limburgsch Dagblad*, 1-10-1964, 25; 'In Bemelen is van alles maar één ding', *Limburgsch Dagblad*, 16-10-1964, 1.

¹²³ 'Moet Limburg gastarbeiders blijven aantrekken', *Limburgsch Dagblad*, 22-4-1972.

¹²⁴ 'Weer mijnwerkers uit Zuid-Slavië', *de Volkskrant*, 1-2-1964, 11; 'In gezellenhuis Heisterberg eten wel tien nationaliteiten', *Limburgsch Dagblad*, 5-8-1965, 15; 'Gees massale kerst-uittocht buitenlanders', *Limburgsch Dagblad*, 4-12-1965, 17; 'Weinig buitenlanders met kerstverlof', *de Volkskrant*, 4-12-1965, 17; 'Ramadan in Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 7-12-1968, 25; 'Marokkaanse islamieten vieren in Heerlen het 'feest van het ontbijt'', *Limburgsch Dagblad*, 10-12-1969, 17; 'Einde van Ramadan kwam snel', *Limburgsch Dagblad*, 12-12-

de artikelen werd uitgelegd wat de verschillende islamitische feesten inhielden en welke invloed zij eventueel zouden kunnen hebben op het werk van de Marokkanen in de mijnen. Er werd echter geconcludeerd dat de Marokkanen hun werk onder de omstandigheden van de Ramadan nog steeds goed bleven uitvoeren. Dit verdiende dan ook respect. Het feit dat veel aandacht werd besteed aan dit soort onderwerpen, liet zien dat de Marokkanen anders waren en dat er afstand bleef met de Limburgse bevolking. Het feit dat in 1972 nog brieven gestuurd moesten worden naar de Limburgse bedrijven om hen te informeren over de ramadan, bewees wel dat er afstand bleef tussen de Limburgse bevolking en de Marokkanen. Ondanks dat de Marokkanen al enkele jaren in Limburg verbleven, was men nog steeds niet goed op de hoogte van hun gebruiken.¹²⁵

Dankbaarheid

Deze ambivalente houding ten opzichte van de Marokkanen, kwam ook naar voren in andere artikelen. Aan de ene kant was men dankbaar voor de Marokkanen omdat zij ervoor zorgden dat de mijnen konden blijven produceren, maar aan de andere kant was er ook desinteresse in de Marokkanen en bleven de Nederlandse mijnwerkers altijd op de eerste plaats staan.

De mijnen probeerden de Marokkanen zich snel thuis te laten voelen in de mijnstreek. Zo werden er taalcurssussen aangeboden en werd het mijnnieuws in de Berberdialecten vertaald zodat de Marokkanen meer in verbinding kwamen met de Limburgse bevolking.¹²⁶ Wederom spreekt het vanzelf dat de mijnen ervoor wilden zorgen dat de Marokkanen zich thuis voelden in Limburg. De mijnen waren sterk afhankelijk van de buitenlandse arbeiders omdat zij onder de Nederlandse bevolking niet voldoende personeel kon werven en zij wilden de Marokkanen dan ook graag aan de mijnen verbinden.¹²⁷

Vanuit de plaatselijke bevolking was er echter veel minder begrip en dankbaarheid voor de Marokkanen. De Limburgse bevolking had veel vooroordelen over de Marokkanen. Zo zouden ze lui, vies en vechtlustig zijn en zouden ze niet van de meisjes kunnen afblijven.¹²⁸

1969, 1; 'Ramadan in Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 18-12-1969, 25; 'Thee en broodjes in de plaats van lammeren voor Marokkanen', *Limburgsch Dagblad*, 18-2-1970, 25; 'Maandag begint Ramadan', *Limburgsch Dagblad*, 5-10-1972, 13; 'Vrije dagen in beschutting van gezellenhuis', *Limburgsch Dagblad*, 23-12-1972, 33.

¹²⁵ 'Maandag begint Ramadan', *Limburgsch Dagblad*, 5-10-1972.

¹²⁶ 'Nieuws op band voor Berber-mijnwerkers', *de Volkskrant*, 31-8-1964; 'Gesproken krant voor buitenlanders bij staatsmijnen', *Limburgsch Dagblad*, 31-8-1964; 'Leeshonger in vijf talen', *de Volkskrant*, 4-5-1965

¹²⁷ 'Minder gastarbeiders nadeel voor mijnen', *de Volkskrant*, 23-11-1966; 'Kerkrade treurt niet om Domaniale', *Limburgsch Dagblad*, 21-12-1967.

¹²⁸ 'Geef gastarbeiders ook kennis mee naar huis', *Limburgsch Dagblad*, 23-3-1970, 11.

Verschillende mensen vonden echter dat de Marokkanen beter behandeld moesten worden. Zij hadden er immers voor gezorgd dat de mijnen konden blijven produceren toen de Nederlandse bevolking niet meer in de mijnen wilden werken. In een ingezonden brief aan het Limburgsch Dagblad, liet ene E. Westerink zich uit over het gedrag van de Limburgse bevolking tegenover de Marokkanen. De Marokkanen waren naar Nederland gekomen als gastarbeiders, maar zij werden niet als gasten ontvangen. Toen hij op een avond twee Marokkaanse mijnwerkers tegenkwam die op zoek waren naar een taxi, was er geen enkel taxibedrijf dat hen wilde meenemen. Westerink vond dit schandalig en vond dat men niet zo wantrouwend tegenover hen moesten zijn.¹²⁹ Ook de voorzitter van de Limburgse Werkgevers Vereniging was het hier mee eens. Nederland was de Marokkaanse mijnwerkers veel verschuldigd voor het draaiende houden van de mijnen. In plaats van die dankbaarheid te tonen, werden de Marokkanen veelal aan hun lot overgelaten.¹³⁰ In een ander opiniestuk van het Limburgsch Dagblad kwam ook naar voren dat de Marokkanen beter behandeld moesten worden. Zij waren de redders van de mijnen en zo moesten zij dan ook behandeld worden.¹³¹

Een organisatie die zich vooral inzette om de positie van de Marokkanen in Limburg te bevorderen was de Katholieke Limburgse Emigratie Stichting, later de Limburgse Immigratie Stichting. Zij zetten zich in voor de Marokkaanse hotelbewoners in Valkenburg, organiseerden activiteiten voor de Marokkanen zoals een viering rondom het Suikerfeest en een uitstapje, kwamen met een reisbrochure over Marokko waarmee ze de Limburgse bevolking wilden informeren over de Marokkanen en ondersteunden Marokkanen wanneer zij te maken kregen met discriminatie, zoals bijvoorbeeld in cafés waar zij niet meer welkom waren omdat zij de meisjes zouden lastigvallen.¹³²

Marokkanen in afwachting van hun kinderbijslag

Niet alleen in cafés en hotels kregen de Marokkanen te maken met discriminatie. Ook vanuit het bedrijfsleven en de overheid kregen de Marokkanen hier mee te maken. De Marokkanen voelden zich gediscrimineerd omdat bedrijven, waaronder apotheken, alleen informatie

---

¹²⁹ 'Gastarbeiders zijn ook mensen', *Limburgsch Dagblad*, 7-10-1971, 25.

¹³⁰ 'Met gastarbeiders ook consequenties', *Limburgsch Dagblad*, 24-11-1972, 1.

¹³¹ 'Laat gastarbeiders zelf keuze maken', *Limburgsch Dagblad*, 16-12-1972, 1.

¹³² 'Verontwaardiging over protest in Valkenburg', *Limburgsch Dagblad*, 26-8-1966, 13; 'Ramadan in Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 7-12-1968, 25; 'Geef gastarbeiders ook kennis mee naar huis', *Limburgsch Dagblad*, 23-3-1970, 11; 'Sittards café taboe voor gastarbeiders', *Limburgsch Dagblad*, 26-10-1973, 19; 'Verbod gastarbeiders verwijderd van cafépui', *Limburgsch Dagblad*, 27-10-1973, 25.

verstrekten in het Nederlands. In een interview met Mohamed Querdah kwam naar voren dat veel van de Marokkanen belangrijke brieven niet begrepen omdat zij de Nederlandse taal niet goed genoeg begrepen.¹³³ Maar waar de Marokkanen nog het meest mee gediscrimineerd waren, was bij de uitbetaling van de kinderbijslag.

Verschillende berichten besteedden aandacht aan deze kwestie. De Marokkanen hadden recht op kinderbijslag maar omdat zij in Marokko vaak meerdere vrouwen hadden, en dus ook veel kinderen, zorgde dit voor hoge kosten. Hierdoor moesten de Marokkanen vaak lang wachten totdat zij de kinderbijslag uitbetaald kregen, soms zelfs zo lang dat het bedrag inmiddels opgelopen was tot 15.000 gulden.¹³⁴ Er was ook enig wantrouwen ontstaan tegenover de Marokkanen, omdat sommige van hen misbruik maakten van de situatie. Het was voor de mijnen en de staat lastig te controleren hoeveel vrouwen of kinderen de Marokkanen daadwerkelijk hadden. Dit zorgde ervoor dat extra controles gedaan moesten worden, wat ertoe bijdroeg dat de Marokkanen zo lang op hun geld moesten wachten. Wanneer de Marokkanen eenmaal door de controles heen waren en hun kinderbijslag kregen, verloren zij dit vaak snel weer als gevolg van de verbruikseenhedentheorie. Elke Marokkaan werd hiermee verplicht een bepaald deel van zijn salaris aan hun gezin over te maken. Dit deel was gebaseerd op het kindertal, maar doordat dit hoog kon oplopen, moesten de Marokkanen vaak meer betalen dan dat zij uitbetaald kregen. Deze maatregel werd als discriminerend ervaren door de Marokkanen, omdat deze maatregel over het algemeen alleen nadelig voor hen uitviel, aangezien het kindertal in de meeste westerse gezinnen beduidend lager lag.¹³⁵

Om iets aan deze situatie te kunnen doen, stapten de Marokkanen naar de *Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond*.¹³⁶ Een groot deel van de Marokkanen was namelijk lid geworden van deze vakbond omdat zij al vroeg in contact waren komen te staan met deze vakbond in het kader van het Internationaal Christelijk Vakverbond.¹³⁷ In reactie op de hulpvraag van de Marokkanen schreef de NKMB een brief aan de minister van Sociale Zaken

---

¹³³ 'Marokkanen worden hier in Limburg gediscrimineerd', *Limburgsch Dagblad*, 18-11-1972; 'Kinderbijslag veel te laat uitgekeerd', *Limburgsch Dagblad*, 29-10-1970, 19.

¹³⁴ 'Kinderbijslag Marokkanen kan hoog oplopen', *de Volkskrant*, 19-9-1964, 7; 'Marokkanen vergaren moeizaam kinderbijslag', *Limburgsch Dagblad*, 10-6-1971, 21.

¹³⁵ 'De valse kinderen van Tayeb el M.', *de Volkskrant*, 18-6-1966, 9; 'Marokkanen vergaren moeizaam kinderbijslag', *Limburgsch Dagblad*, 10-6-1971, 21.

¹³⁶ 'Kinderbijslag veel te laat uitgekeerd', *Limburgsch Dagblad*, 29-10-1970; 'NKMB vraagt om snelle betaling kinderbijslag gastarbeiders', *Limburgsch Dagblad*, 31-10-1970, 1; 'Marokkanen ongerust', *de Volkskrant*, 31-10-1970, 11

¹³⁷ 'Marokkaanse arbeiders op bezoek bij de NKM', *Limburgsch Dagblad*, 25-2-1965, 17.

met daarin het verzoek een eind te maken aan deze wantoestand.¹³⁸ De actie van de NKMB was succesvol, want uiteindelijk hoefden de Marokkanen niet meer te bewijzen dat zij het geld hadden overgemaakt maar volstond een verklaring van bijvoorbeeld de burgemeester uit hun land van herkomst waarin stond dat de Marokkaan zorg droeg voor zijn gezin.¹³⁹ Dat er zo streng gecontroleerd werd op de kinderbijslag door middel van de gebruikseenhedentheorie, kan gezien worden als betutteling vanuit de Nederlandse staats, of zelfs al wantrouwen. Blijkbaar vertrouwde Nederland de Marokkanen niet goed genoeg om ervan uit te gaan dat zij hun geld rechtmatig besteedden.

Dat de Marokkanen in Marokko vaak meerdere vrouwen hadden, was niet alleen van invloed op hun kinderbijslag, maar ook op hoe de Limburgse bevolking naar hen keek. De Limburgse meisjes werden voor hen gewaarschuwd, want als zij met een Marokkaan zouden trouwen, zou er een kans zijn dat zij mee teruggenomen werden naar Marokko, waar zij veel minder rechten zouden hebben dan in Nederland, en misschien niet eens de enige vrouw zouden zijn.¹⁴⁰ Daarnaast werd er gewaarschuwd voor het feit dat er steeds meer huwelijken plaats vonden tussen Marokkanen en Limburgse meisjes. Dit was vaak een verplichting omdat de meisjes zwanger waren geraakt.¹⁴¹ Wethouder L. Hagedoorn beschreef ook de situatie in een pension in Geleen, het was hier niet alleen vies, maar ook op zedelijk gebied tartte het pension elke beschrijving. Geregeld zouden er meisjes over de vloer komen bij de Marokkanen, iets wat hij heel ernstig vond.¹⁴² Uit al deze berichten kwam naar voren dat de Marokkanen als een bedreiging werden gezien voor de Limburgse vrouwen. Bij de Polen waren de krantenberichten over de huwelijken tussen hen en de Limburgse meisjes nog positief, maar in het geval van de Marokkanen waren de berichten een stuk negatiever. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat de Marokkanen een ander geloof hadden, en daarmee gepaard ook andere gebruiken en gewoonten kenden.

---

¹³⁸ 'NKMB vraagt om snelle betaling kinderbijslag gastarbeiders', *Limburgsch Dagblad*, 31-10-1970, 1.

¹³⁹ 'Vakbonden wonnen strijd om verbruikseenheden theorie', *Limburgsch Dagblad*, 19-6-1971, 27.

¹⁴⁰ 'Alladins bruidje krijgt een stencil', *de Volkskrant*, 13-1-1966, 7.

¹⁴¹ 'Interesse voor emigratie in Limburg toegenomen', *Limburgsch Dagblad*, 5-8-1967, 13.

¹⁴² 'Toestanden in Geleens pension zijn hemeltergend', *Limburgsch Dagblad*, 31-10-1967, 1.

Een representatief beeld?

Ook in de krantenberichten over de Marokkanen kwamen de verschillende factoren terug. De factor die het duidelijkst terug te zien was in de berichten was dat de Marokkanen anders waren. Dit was geen verrassing; de Marokkanen spraken een andere taal, hadden een ander geloof en een andere cultuur waarvan de Limburgse bevolking weinig afwist. De Polen en Hongaren hadden nog enigszins eenzelfde soort levensstijl, maar bij de Marokkanen was hier maar weinig sprake van. Om de Limburgse bevolking van meer informatie te verschaffen over deze nieuwe groep mijnwerkers, schreven de kranten dan ook regelmatig berichten over de Marokkaanse gebruiken en gewoonten. Ondanks dat dit niet specifiek benoemd werd in de artikelen, is dit soort berichten ook verbonden aan de eerdere ervaringen, of in dit geval gebrek aan ervaringen met de Marokkanen. De Polen en Hongaren hadden ook al voor de Tweede Wereldoorlog in de Limburgse mijnen gewerkt, waardoor de Limburgse bevolking dus ook meer aan hen gewend was.

Ook de woningnood en de vrouwen kwamen weer naar voren in de artikelen. Er werd ingegaan op het feit dat de Marokkanen geweigerd moesten worden omdat er een gebrek was aan woonruimte in de Limburgse mijnstreek. Wat betreft de vrouwen, was de berichtgeving erg negatief. De Marokkanen werden als een bedreiging neergezet en het was onfatsoenlijk wanneer de Limburgse meisjes met de Marokkanen omgingen. Er werd met een soort van minachting neergekeken op de huwelijken die gesloten werden tussen de Marokkanen en Limburgse meisjes, en de huwelijken werden veelal afgeschreven als een 'moetje'.

Tot slot kreeg ook de arbeidsmarkt veel aandacht in de berichten rondom de Marokkanen. De Marokkanen werden neergezet als de redders van de Nederlandse economie omdat zij de mijnen draaiend hielden toen de Nederlandse bevolking niet meer bereid was dit te doen. Waar bij de Polen nog angst was dat zij de banen van de Nederlanders wilden inpikken, was men nu vooral blij dat de Marokkanen bereid waren deze banen aan te nemen.

Van alle groepen komen de mogelijke verklaringen voor de reacties dus het meeste terug bij de krantenberichten over de Marokkanen. Dit valt echter niet te zeggen over de parlementaire debatten. Zelfs nadat er gezocht was op 'Marokkaanse gastarbeiders', kwamen er maar 88 resultaten naar voren, waarvan geen enkel resultaat specifiek inging op de Marokkanen in de mijnstreek. Het enige wat sommige kamerstukken en de krantenartikelen

met elkaar gemeen hadden, was dat er aandacht werd besteed aan de kinderbijslag.¹⁴³ Dat de overheid zo weinig aandacht schonk aan de Marokkanen in de mijnstreek, lag misschien in het feit dat het de verwachting was dat deze groep Nederland ook weer zou verlaten op het moment dat de mijnen sloten. In de interviews kwam een zelfde beeld naar voren als in de krantenberichten. De Marokkanen werkten en zaten in het gezellenhuis. Ze dronken niet en over het algemeen had je geen last van hen, vertelde Michiael Fiala in zijn interview.¹⁴⁴ Dit beeld kwam ook al naar voren over de Marokkanen die in Valkenburg verbleven. Hamid Chaffi vertelde over de relaties met de Nederlandse meisjes. De Marokkanen gingen wel om met de meisjes, en soms kregen ze zelfs kinderen, maar trouwen deden ze niet want ze konden de meisjes niet mee naar Marokko nemen om aan hun familie te laten zien.¹⁴⁵ Dit beeld strookte deels met het beeld dat de Limburgers hadden over de Marokkanen, namelijk dat ze uit waren op de vrouwen en niks serieus wilden, maar aan de andere kant liet het ook zien dat men niet zo snel hoefden te vrezen dat de Marokkanen er met de meisjes vandoor gingen, want zij konden ook niet met hen aankomen. De beelden die uit de interviews naar voren kwamen, lagen in ieder geval een stuk dichterbij de berichtgeving die in de kranten naar voren kwam dan bij de andere groepen. De berichtgeving in de kranten was langzaamaan veranderd van een politiek spel in een berichtgeving die meer paste bij de beleving van de mijnwerkers zelf.

---

¹⁴³ Kamervragen (Aanhangsel), 05-07-1971.

¹⁴⁴ 'Michiael Fiala over de mijn Oranje Nassau 2 en Marokkanen', www.onzemijnwerkers.nl, geraadpleegd op 10-4-2019.

¹⁴⁵ 'Hamid Charafi over Marokkanen en integratie II', www.onzemijnwerkers.nl, geraadpleegd op 10-4-2019.

Conclusie

In dit onderzoek is gekeken naar hoe drie verschillende groepen buitenlandse mijnwerkers, te weten de Polen, Hongaren en Marokkanen in de media neergezet werden en hoe dit beeld door de jaren veranderde, maar vooral ook waarom dit veranderde. De vraag die dan ook beantwoord is in dit onderzoek, luidde als volgt:

Hoe veranderde het beeld van de media over de buitenlandse mijnwerkers in de Nederlandse mijnstreek sinds de Tweede Wereld Oorlog tot aan de sluiting van de mijnen in 1974 en wat verklaart deze verandering?

Deze vraag is beantwoord aan de hand van meer dan 200 krantenartikelen gepubliceerd door de Waarheid, de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad. Vooraf werden vijf mogelijke verklaringen gegeven voor de reactie op de buitenlandse mijnwerkers, te weten de werkgelegenheid, woningnood, de eerdere ervaring met buitenlanders, het anders zijn, en de Nederlandse vrouwen. Al deze factoren kwamen inderdaad terug in de berichtgeving rondom de buitenlandse mijnwerkers. Zoals verwacht werd duidelijk dat deze factoren samen de reactie verklaarden, en dat een factor alleen niet voldoende was. Ondanks dat deze factoren bij alle groepen naar voren kwamen, verschilden de manieren waarop deze factoren werden ingezet wezenlijk. Achteraf gezien was er nog een zesde factor van groot belang bij het verklaren van de reactie op de buitenlandse mijnwerkers: het gewelddadige karakter van de buitenlandse mijnwerkers. Bij alle groepen werd aandacht besteed aan de vechtpartijen waarin de buitenlanders mijnwerkers belandden.

De eerste migranten die naar Nederland kwamen, waren de Polen. Deze Polen konden niet meer terug naar hun eigen land en zaten in displaced persons kampen in Duitsland, of werden gerekruteerd uit het leger van generaal Anders, dat geholpen had Nederland te bevrijden. De Polen arriveerden direct na de Tweede Wereldoorlog in Nederland. Er was een enorme behoefte aan arbeiders want de Nederlandse economie moest weer heropgebouwd worden. De berichtgeving over de Polen was in twee kampen op te delen. Enerzijds presenteerden de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad de Polen als slachtoffer van de Tweede Wereldoorlog, en anderzijds presenteerde de Waarheid hen als fascist. De berichtgeving over de Polen ging niet zo zeer in op hoe de Nederlandse bevolking over hen

dacht, maar werd vooral beïnvloed door het politieke klimaat. Zowel in de regering als in de krantenartikelen was er duidelijk een tweedeling te zien tussen de communisten enerzijds, en de katholieken anderzijds. De berichtgeving in de krantenberichten was vergelijkbaar met de retoriek in de parlementaire debatten. Zo werden de Polen door de CPN fascistisch genoemd en kwam de Katholieke Volkspartij juist op voor de belangen van de arme Polen die zoveel in de Oorlog hadden geleden. Het communistische discours en het slachtofferdiscours kwamen in beide bronnen duidelijk naar voren. Hierbij werd vooral ingespeeld op de factoren rondom de economische situatie de eerdere ervaringen en op het anders zijn van de Polen.

Na de Polen kwamen de Hongaren naar Nederland. Deze Hongaren waren hun land ontvlucht na de Hongaarse Opstand. Zij kwamen naar Nederland in een tijd dat de spanningen van de Koude Oorlog duidelijk merkbaar waren. Nederland had zich in de periode voor de Hongaarse Opstand ontpopt tot een land met een sterke anticommunistische oriëntatie. Toen de Hongaarse Opstand echter uitbrak, reageerde Nederland vrij mild. Nederland wilde maar een beperkt aantal Hongaren toelaten omdat de enerzijds de woningnood hoog was, maar anderzijds ook een tekort aan arbeiders was. Bij de representatie van de Hongaren in de kranten zijn twee vergelijkbare discourses waargenomen als bij de Polen. De Waarheid prolongeerde het communistische discours, en de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad zetten het slachtoffer discours voort. Wanneer dit echter vergeleken wordt met de parlementaire debatten, kwam het discours in de kranten dit niet helemaal overeen met de debatten die in de regering gehouden werden. In de debatten over de Hongaren ging het vooral over hoeveel Hongaarse mijnwerkers er opgenomen konden worden en welke gevolgen dat zou hebben voor zowel de situatie in Nederland als in Oostenrijk. De kranten leken de Hongaren echter vooral in te zetten als een propagandamiddel tegen of voor het communisme. Er was dan ook weinig aandacht voor de verschillende factoren die de publieke opinie beïnvloedden en ging het voornamelijk over de mijnen zelf en de ervaringen van de Hongaren in zowel de Nederlandse mijnen als de Hongaarse mijnen.

Tot slot kwamen vanaf halverwege de jaren zestig de Marokkanen naar Nederland. Deze groep verschilde qua cultuur het meeste ten opzichte van de Limburgse bevolking en er werd dan ook veel over hen geschreven in de kranten. De Waarheid leek echter haar interesse in deze groep verloren te hebben en publiceerde dan ook slechts één artikel dat relevant was voor dit onderzoek. De manier waarop de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad over de Marokkanen schreven, verschilde ook grondig van de manier waarop zij over de Polen en

Hongaren schreven. Waar bij de Polen en Hongaren veel aandacht werd besteed aan hun roerige verleden en zij als slachtoffers werden gepresenteerd, was de berichtgeving rondom de Marokkanen veel neutraler van aard. Wederom werd er veel aandacht besteed aan de conflicten waarin de Marokkanen belandden, maar in tegenstelling tot de Polen en Hongaren, werd dit gedrag niet goedgepraat. Daarnaast werd er veel aandacht besteed aan de plek die de Marokkanen innamen op de arbeidsmarkt. Waar bij de Polen de angst was dat zij de Nederlanders op de arbeidsmarkt zouden verdringen, was er nu juist dankbaarheid dat de Marokkanen de plek wilden innemen. Toch werd die dankbaarheid niet altijd getoond, maar er waren genoeg oproepen dit wel te doen. De kranten volgden dit maal niet de standpunten die in de politiek terug waren te vinden, want de politiek leek, op het onderwerp van de kinderbijslag na, geen aandacht te besteden aan de situatie van de Marokkanen in de Limburgse mijnstreek. In de berichtgeving rondom de Marokkanen kwamen de vijf punten die invloed hadden op de algemene opinie het duidelijkst terug. Deze standpunten kwamen ook naar voren in de interviews die met de mijnwerkers gehouden werden.

Kort samengevat, werd er bij de Polen en Hongaren aan de ene kant een slachtoffer discours gebruikt en aan de andere kant een communistisch discours. Hierin werd niet zozeer de mening van de mijnwerkers gevolgd, maar eerder die van de politiek in Den Haag. Toen de Hongaren in de mijnstreek arriveerden, was de Koude Oorlog op zijn hoogtepunt. Dit leidde er toe dat de Hongaren als een soort speelbal werden ingezet in de propaganda voor of tegen het communisme. Toen de Marokkanen tot slot kwamen, had de Waarheid zijn interesse verloren in de mijnstreek en ook de Volkskrant en het Limburgsch Dagblad schreven op een andere toon. Ook zij hadden hun politiek gekleurde karakter een beetje laten varen, en er was dan ook geen duidelijk discours te bekennen. Als het al een discours genoemd zou kunnen worden, dan zou dit een katholiek discours zijn, waarin veel aandacht was voor de dankbaarheid richting de Marokkanen, maar waar ook werd stilgestaan bij hun godsdienst en familierelaties en relaties met vrouwen in het algemeen.

Zoals duidelijk is geworden, speelden de vijf mogelijke verklaringen, te weten de werkgelegenheid, woningnood, eerdere ervaringen met buitenlandse arbeiders, het anders zijn van de buitenlandse arbeiders en de rol van de vrouwen, een rol bij de verslaglegging van de kranten. Toch waren deze factoren niet genoeg om de berichtgeving en de veranderende discourses te verklaren. De historische context speelde hier een zeer grote rol bij. Zo was er na het einde van de Tweede Wereldoorlog veel onzekerheid en moest de Nederlandse

economie zo snel mogelijk opgebouwd worden. De eerste tekenen van de Koude Oorlog begonnen ook al in te zetten. Rondom de tijd dat de Hongaren aankwamen was de Koude Oorlog op zijn hoogtepunt en dit speelde dan ook door in de berichtgeving rondom de Hongaren. Toen de Marokkanen kwamen stonden de mijnen op het punt van sluiten en kregen zij de taak de mijnen tot het einde te sluiten. Maar niet alleen de historische context speelde door in de berichtgeving van de kranten; ook hun politieke oriëntatie was van belang. Zo was de Waarheid communistisch en klonk dit dan ook duidelijk door. De Volkskrant en het Limburgsch Dagblad waren beide katholiek wat ook duidelijk naar voren kwam, zeker wanneer de kranten zich ten opzichte van elkaar verhielden. Al met al geven de krantenberichten een mooie combinatie weer van het standpunt van het algemene publiek ten opzichte van de mijnwerkers en van de politiek ten opzichte van de mijnwerkers.

Voor vervolgonderzoek zou het interessant zijn om te kijken naar eenzelfde, meer algemene groep migranten, bijvoorbeeld de Marokkanen, en de berichtgeving rondom deze groep te vergelijken per regio. Zo kan duidelijk gemaakt worden in hoeverre de geografische context ook van belang is voor de opinievorming rondom migranten.

Bibliografie

Secundaire literatuur

Berghuis, C.K., *Geheel ontdaan van onbaatzuchtigheid: Het Nederlandse toelatingsbeleid voor vluchtelingen en displaced persons van 1945 tot 1956* (Amsterdam, 1999).

Beyers, Leen, *Iedereen zwart, het samenleven van nieuwkomers en gevestigden in de mijn Cité Zwartberg, 1930 – 1990*, (Amsterdam, 2007).

Cottaar, Annemarie, Bouras, Nadia, Laouikili, Fatiha, *Marokkanen in Nederland, de pioniers vertellen*, (Amsterdam 2009).

Brassé, Paul, Schelven van, Willem, *Assimilatie van vooroorlogse immigranten: drie generaties van Polen, Slovenen, Italianen in Heerlen* (Den Haag, 1980).

Cranssen, Tanja, 'Marokkaanse mijnwerkers in Limburg', in: Ad Knotter (red.), *Limburg Kolenland, over de geschiedenis van de Limburgse kolenmijnbouw*, (Zwolle, 2015), 316 – 347

Delbroek, Bart, 'Op zoek naar koolputters, buitenlandse mijnwerkers in Belgisch-Limburg in de twintigste eeuw', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5:3 (2008) 80 – 103.

Leen Roles, 'Buitenlandse arbeiders in de Luikse steenkolenmijnen, 1900-1974', *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 5:3 (2008), 104-125.

Gillett, Karen, 'Nostalgic constructions of nurse education in British national newspapers', *Journal of advanced nursing* 70:11 (2014) 2495 – 2505.

Hellema, Duco, 'The relevance and irrelevance of Dutch anti-communism: the Netherlands and the Hungarian Revolution', *Journal of contemporary History* 30 (1995), 169 – 186.

Krippendorff, Klaus, *Content analysis, an introduction to its methodology*, (United States, 2013).

Lange de, Tesseltje *Staat markt en migrant, de regulering van de arbeidsmigratie naar Nederland, 1945 – 2006*, (Den Haag, 2007).

Langeweg, Serge, *Mijnbouw en arbeidsmarkt in Nederlands-Limburg, herkomst, werving, mobiliteit en binding van mijnwerkers tussen 1900 en 1965*, (Hilversum, 2011).

Lucassen, Leo, Lucassen Jan, *Winnaars en verliezers, een nuchtere balans van vijfhonderd jaar immigratie*, (Amsterdam, 2015).

Schrover, Marlou, Walaardt Tycho, 'Displaced persons, returnees and 'unsuitables' the Dutch selection of DPs (1945-1951)', *Continuity and Change* 33 (2018), 413 – 400.

Schrover, Marlou, Walaardt Tycho, 'The influence of the media on politics and practices: Hungarian refugee resettlement in the Netherlands in 1956', *Journal of Migration History* 3 (2017) 22-53.

Skelin Horvat, Anita, 'Are the young the others in Croatian media? – An analysis of newspaper articles about violence among the young', *(Post)modernism and the other*, 2 (2011), 1 – 26.

Websites

Delpher,

<https://www.delpher.nl/nl/platform/pages/helpitems?title=wat+is+delpher>.

Maxvandaag,

<https://www.maxvandaag.nl/sessies/themas/terug-naar-toen/limburgs-dagblad-afschied-van-een-bijna-100-jarige-krant/>

Onzemijnwerkers,

www.onzemijnwerkers.nl

Wikipedia,

https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Volkskrant

https://nl.wikipedia.org/wiki/De_Telegraaf#Geschiedenis,

Primaire bronnen

'1500 'Nederlandse' Polen naar Canada', *de Waarheid*, 6-2-1951, 3.

'160 jonge Hongaren ademen vrijheid in onze mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 18-12-1956, 5.

'2000 Hongaren naar Nederland', *de Volkskrant*, 20-11-1956, 1.

'2000 Hongaren naar ons land', *Limburgsch Dagblad*, 20-11-1956, 1.

'600 mijnwerkers uit Hongarije naar Z.-Limburg', *de Volkskrant*, 10-1-1957, 3.

'2500 verplaatste personen naar Nederland', *de Waarheid*, 24-10-1947, 2.

'7000 gedetineerden naar onze mijnen?', *Limburgsch Dagblad*, 10-9-1946.

'A.B.W.M. staakt niet', *Limburgsch Dagblad*, 1-7-1947, 1.

'Aanranders in Eys en Sittard gearresteerd', *Limburgsch Dagblad*, 31-8-1967, 17.

'Aantal hoteliers wil geen Marokkanen in Valkenburg', *Limburgsch Dagblad*, 25-8-1966, 13.

'Aantal Poolse mijnwerkers gehalveerd', *Limburgsch Dagblad*, 20-7-1949, 1.

'Alladins bruidje krijgt een stencil', *de Volkskrant*, 13-1-1966, 7.

'Anders-Polen niet, jongens van Schoonhoven wel in een kamp', *de Waarheid*, 20-1-1950, 4.

'Arbeiders gevraagd', *de Waarheid*, 25-2-1947, 2.

'Arrestaties na laffe aanval op Polen', *Limburgsch Dagblad*, 15-11-1949, 1.

'Balans van een jaar hulp aan Hongaarse vluchtelingen', *de Volkskrant*, 2-11-1957, 7.

'Behalve bij staatsmijnen mijnwerkerstekort niet meer zo groot', *de Volkskrant*, 21-12-1963, 19.

'Bezuiniging vergrootte werkloosheid in Limburg en Friesland', *de Waarheid*, 21-10-1957, 3.

'Brunssum', *Limburgsch Dagblad*, 10-4-1951, 5.

'Buitenlanders naar onze Mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 24-5-1947, 7.

'Buitenlanders raakten slaags in Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 22-11-1965, 5.

'Burgemeester Breekpot in raad: over gastarbeiders in Valkenburg geen klacht', *Limburgsch Dagblad*, 27-8-1966, 17.

'Dat vele Polen de Mijnstreek verlaten is een normaal verschijnsel', *Limburgsch Dagblad*, 4-8-1949, 2.

'De doodslag in een danszaal te Eijsden', *Limburgsch Dagblad*, 23-3-1949, 1.

'De nachtelijke vechtpartij na een dansfeest te Tuddern', *Limburgsch Dagblad*, 11-1-1950, 1.

'De ruwe methoden van Poolse D.P.'s', *de Waarheid*, 28-10-1948, 3.

'De slag om de kolen moet gewonnen', *de Waarheid*, 13-12-1946, 1.

'De staking onder de Poolse mijnwerkers', *Limburgsch Dagblad*, 28-4-1951, 15.

'De staking van de Poolse mijnwerkers', *Limburgsch Dagblad*, 30-4-1951.

'De valse kinderen van Tayeb el M.', *de Volkskrant*, 18-6-1966, 9.

'Drie marokkanen afgeranseld', *de Volkskrant*, 29-8-1966, 3.

'Dronken Hongaar wilde kosthuis opblazen', *de Volkskrant*, 29-4-1958, 5.

'Dronken Marokkanen raakten slaags', *Limburgsch Dagblad*, 20-7-1965, 13.

'Duizend Hongaarse vluchtelingen welkom', *Limburgsch Dagblad*, 7-11-1956, 3.

'Een derde van Hongaren weg uit mijnen', *de Waarheid*, 28-3-1957, 1.

'Een vijfde colonne in Nederland (I) Displaced Persons, een stok achter de deur', *de Waarheid*, 12-10-1948, 3.

'Een vijfde colonne in Nederland (II) Katholieke commissie en Anders-Polen zorgen voor de voorlichting', *de Waarheid*, 13-10-1948, 4.

'Eerste 25 Hongaren naar Limb. Mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 30-11-1956, 1.

'Einde van Ramadan kwam snel', *Limburgsch Dagblad*, 12-12-1969, 1.

'Eygelshoven verzamelplaats van vele nationaliteiten', *Limburgsch Dagblad*, 2-12-1948, 3.

'Feest voor Anders-Polen', *de Waarheid*, 15-4-1950, 6.

‘Flinke bevolkingsaanwas’, *Limburgsch Dagblad*, 1-10-1964, 25.

‘Frans Dohmen: geen bezwaar tegen extra zondag’, *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1.

‘Fré Meys roept mijnwerkers op tot actie’, *Limburgsch Dagblad*, 15-3-1971, 7.

‘Gastarbeiders zijn óók mensen’, *Limburgsch Dagblad*, 7-10-1971, 25.

‘Gebruik van de auto als wapen neemt toe’, *Limburgsch Dagblad*, 13-4-1965, 5.

‘Geef gastarbeiders ook kennis mee naar huis’, *Limburgsch Dagblad*, 23-3-1970, 11.

‘Geen massale kerst-uittocht buitenlanders’, *Limburgsch Dagblad*, 4-12-1965, 17.

‘Georganiseerde Hetzcampagne in Limburg, Stanislaw was eerst bang voor de bolsjewieken’, *de Waarheid*, 14-10-1949, 3.

‘Gesproken krant voor buitenlanders bij staatsmijnen’, *Limburgsch Dagblad*, 1-9-1964, 5.

‘Getrapt en geslagen, maar niet ontmoedigd’, *de Waarheid*, 28-12-1946, 3.

‘Gevluchte vaklui in Limburg: Hongaarse mijnen zijn onveilig, verouderd, onsociaal’, *de Volkskrant*, 18-12-1956, 5.

‘Gezellenhuizen’, *Limburgsch Dagblad*, 7-11-1970, 23.

‘Gezellenhuizen bieden velen gastvrij onderdak’, *Limburgsch Dagblad*, 8-5-1954, 3.

‘Goede prestaties geleverd door Poolse mijnwerkers’, *de Volkskrant*, 6-12-1947, 3.

‘Hamers doet slagen in de lucht om de mijnwerkers 't hoofd op hol te brengen’, *Limburgsch Dagblad*, 27-6-1947, 2.

‘Hermans eist betere positie mijnwerkers’, *de Waarheid*, 23-6-1948, 4.

‘Hevige vechtpartij’, *de Waarheid*, 21-6-1948, 1.

‘Hoe zit het met de concessie Bleijerheide van de Domaniale’, *Limburgsch Dagblad*, 4-2-1949, 3.

‘Hoeve Lotbroek spoedig klaar als gezellenhuis van O.N.-mijn’, *Limburgsch Dagblad*, 5-2-1964, 11.

‘Hongaren vechten in Zuid-Limburg’, *de Waarheid*, 3-1-1957, 1.

‘Hongaren worden in Nederland uitgebuit’, *de Volkskrant*, 6-4-1957, 9.

‘Ik dacht dat Limburgers Noors spraken’, *Limburgsch Dagblad*, 15-1-1965, 11.

‘In Bemelen is van alles maar één ding’, *Limburgsch Dagblad*, 16-10-1964, 1.

‘In gezellenhuis Heisterberg eten wel tien nationaliteiten’, *Limburgsch Dagblad*, 5-8-1965, 15.

‘In het bronsgroen eikenhout’, *Limburgsch Dagblad*, 9-12-1949, 5.

‘In Limburgse mijnen minder ondergronders’, *Limburgsch Dagblad*, 17-2-1967, 17.

‘In mijnen werken nu 3000 buitenlanders’, *de Volkskrant*, 1-2-1966, 2.

'Interesse voor emigratie in Limburg toegenomen', *Limburgsch Dagblad*, 5-8-1967, 13.

'Internationale vechtpartij te Heerlerheide', *Limburgsch Dagblad*, 20-7-1965, 9.

'Internationale veldslag met bierglazen', *de Volkskrant*, 10-3-1964, 11.

'Jeugd mijdt de mijnen', *de Volkskrant*, 2-5-1964, 6.

'Kampbewoners naar de mijnen', *de Volkskrant*, 24-3-1947, 1.

'Kath. mijnwerkers antwoorden de eenheidsbond', *de Volkskrant*, 26-6-1947.

'Kerkrade', *Limburgsch Dagblad*, 2-3-1951, 7.

'Kerkrade treurt niet om Domaniale', *de Volkskrant*, 21-12-1967, 13.

'Kinderbijslag Marokkanen kan hoog oplopen', *de Volkskrant*, 19-9-1964, 7.

'Kinderbijslag veel te laat uitgekeerd', *Limburgsch Dagblad*, 29-10-1970, 19.

'Kleerscheuren bij vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 6-2-1965, 2.

'Kolenslag 1948 kan zonder Polen niet worden gewonnen', *de Volkskrant*, 25-2-1948, 3.

'Komst Hongaren naar mijnstreek is mogelijk', *Limburgsch Dagblad*, 14-11-1956.

'Laat gastarbeiders zelf keuze maken', *Limburgsch Dagblad*, 16-12-1972, 1.

'Laatste groep Hongaren vandaag in Utrecht', *de Volkskrant*, 17-12-1956, 1.

'Leeshonger in vijf talen', *de Volkskrant*, 4-5-1965, 13.

'Liever mijnwerker dan ingenieur in een onvrij vaderland', *de Volkskrant*, 17-1-1948, 5.

'Limburg vraagt 6000 mijnwerkers', *de Volkskrant*, 13-12-1945.

'Limburg kijkt uit naar arbeiders', *de Volkskrant*, 20-4-1957, 4.

'Limburgsch Dagblad', *Limburgsch Dagblad*, 24-3-1948, 2.

'Limburgse mijnen kampen met personeelstekort', *de Waarheid*, 3-3-1970, 3.

'Maandag begint Ramadan', *Limburgsch Dagblad*, 5-10-1972, 13.

'Man werd door echtgenote doodgeschoten', *Limburgsch Dagblad*, 23-1-1967, 1.

'Marokkaan door vriend beroofd van f 11.000 spaargeld', *Limburgsch Dagblad*, 28-3-1967, 3.

'Marokkaan kreeg dodelijke steek bij massale knokpartij', *Limburgsch Dagblad*, 26-1-1967, 21.

'Marokkaan wordt uit land gezet', *Limburgsch Dagblad*, 9-11-1965, 11.

'Marokkaanse arbeiders naar Neeritter', *Limburgsch Dagblad*, 29-8-1964, 15.

'Marokkaanse arbeiders op bezoek bij de NKM', *Limburgsch Dagblad*, 25-2-1965, 17.

'Marokkanen aan poort particuliere mijnen', *de Volkskrant*, 23-1-1964, 11.

'Marokkanen ernstig gewond', *Limburgsch Dagblad*, 29-8-1966, 3.

'Marokkanen gingen elkaar te lijf met stalen kabels', *Limburgsch Dagblad*, 21-12-1964, 2.

‘Marokkanen moeten Houthem verlaten’, *Limburgsch Dagblad*, 3-1-1964.

‘Marokkanen ongerust’, *de Volkskrant*, 31-10-1970, 11.

‘Marokkanen over de grens gezet’, *Limburgsch Dagblad*, 8-12-1969, 7.

‘Marokkanen vergaren moeizaam kinderbijslag’, *Limburgsch Dagblad*, 10-6-1971, 21.

‘Marokkanen worden hier in Limburg gediscrimineerd’, *Limburgsch Dagblad*, 18-11-1972.

‘Marokkaanse islamieten vieren in Heerlen het 'feest van het ontbijt'', *Limburgsch Dagblad*, 10-12-1969, 17.

‘Massale kloppartij in Heerlense café-dancing’, *Limburgsch Dagblad*, 9-3-1964, 2.

‘Massale vlucht van Hongaren uit Zuidlimburgse mijnen’, *de Waarheid*, 4-1-1957, 1.

‘Mededelinigen voor Poolse mijnwerkers’, *de Volkskrant*, 27-12-1947, 3.

‘Meer begrip gevraagd voor moeilijkheden der Polen’, *Limburgsch Dagblad*, 19-4-1949, 2.

‘Meer mijnwerkers naar Limburg’, *Limburgsch Dagblad*, 17-12-1956, 1.

‘Meisje gemolesteerd door Hongaren’, *de Volkskrant*, 20-8-1957, 3.

‘Merendeel der Poolse mijnwerkers weer bij de mijnen in dienst genomen’, *Limburgsch Dagblad*, 2-5-1951, 1.

‘Messengevecht tussen twee Polen’, *Limburgsch Dagblad*, 25-8-1948, 2.

‘Mijndirecties ontslaan negen stakende Polen’, *de Volkskrant*, 2-5-1951, 3.

‘Mijnen werven Marokkanen’, *de Volkskrant*, 17-2-1970, 7.

‘Mijnen: zéér tevreden over Hongaren’, *de Volkskrant*, 10-1-1957, 5.

‘Mijnen zoeken vergeefs naar onderdak voor buitenlanders’, *de Volkskrant*, 31-10-1964, 17.

‘Mijnindustrie-raad’, *Limburgsch Dagblad*, 31-1-1946.

‘Mijnstreek krijgt uit België toeloop van buitenlanders’, *de Volkskrant*, 17-3-1964, 15.

‘Mijn Laura produceert steeds minder kolen’, *de Volkskrant*, 6-6-1957, 20.

‘Mijnwerkers staken niet’, *de Volkskrant*, 30-6-1947, 2.

‘Mijnwerkersbond eens met ontworpen bedrijfsrechtspraak’, *de Volkskrant*, 4-3-1947, 1.

‘Mijnwerkerswerving onder ontheemden: Eind januari zullen ca. 2500 man in de mijn zijn’, *Limburgsch Dagblad*, 6-12-1947, 1.

‘Minder gastarbeiders nadeel voor mijnen’, *de Volkskrant*, 23-11-1966, 17.

‘Mishandeling uit angst betovering gezin’, *Limburgsch Dagblad*, 23-4-1971, 1.

‘Moord in Sittard’, *de Volkskrant*, 21-1-1967, 1.

‘Nederland biedt behoorlijk bestaan aan ontheemden’, *Volkskrant*, 19-11-1947, 1.

‘Nederland wil 1000 Hongaren opnemen’, *de Volkskrant*, 7-11-1956, 1.

'Nergens wordt zo zeer ingespannen gewerkt als in Limburg', *de Waarheid*, 20-2-1947, 1.

'Nieuwe Poolse arbeidskrachten', *Limburgsch Dagblad*, 4-10-1947, 2.

'Nieuwe werkkrachten voor het mijnbedrijf', *Limburgsch Dagblad*, 7-11-1947, 2.

'Nieuws op de band voor Berber-mijnwerkers', *de Volkskrant*, 31-8-1964, 2.

'NKMB vraagt om snelle betaling kinderbijslag gastarbeiders', *Limburgsch Dagblad*, 31-10-1970, 1.

'Nog 40 Hongaren naar de mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 3-12-1956, 1.

'Nog 400 Hongaren naar Nederland', *de Volkskrant*, 25-4-1957, 1.

'Nog duizend Hongaren', *Limburgsch Dagblad*, 5-12-1956, 3.

'Officier eist 7 maanden voor steekpartij met mes', *Limburgsch Dagblad*, 10-5-1966, 13.

'Onder de grond tekenen kompels 'Stockholm'', *de Waarheid*, 23-8-1950, 1.

'Onder de rook van de Lange Jan', *Limburgsch Dagblad*, 11-1-1951, 5.

'Ook DSM heeft Marokkanen nodig', *Limburgsch Dagblad*, 17-2-1970, 17.

'Pension voor gastarbeiders wordt opgeheven', *Limburgsch Dagblad*, 12-1-1967, 13.

'Pensionhouder in opspraak wil best wel een élite bedrijf', *Limburgsch Dagblad*, 1-11-1967, 1.

'Polen en Italianen vonden zekerheid in Limburg', *de Volkskrant*, 20-4-1951, 3.

'Polen in de mijnstreek', *Limburgsch Dagblad*, 26-2-1948, 1.

'Polen in de mijnstreek worden zeer gewaardeerd', *de Volkskrant*, 22-6-1948, 3.

'Polen in Limburgse mijnen zijn welkom', *de Volkskrant*, 11-6-1947, 1.

'Polen naar onze mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 6-5-1947, 1.

'Polen nemen dienst in Amerikaans leger', *Limburgsch Dagblad*, 3-4-1951, 1.

'Polen niet beslist nodig', *de Waarheid*, 27-2-1947, 2.

'Polen te Brunssum slaags met politie', *Limburgsch Dagblad*, 3-1-1949, 1.

'Polen uit Brunssum berecht', *Limburgsch Dagblad*, 30-3-1949, 2.

'Politieke delinquenten en vijfduizend Poolse fascistten naar de mijnen', *de Waarheid*, 18-2-1947, 1.

'Politie-man gedood bij een vechtpartij in danszaal', *Limburgsch Dagblad*, 21-6-1948, 1.

'Pool geloofde een sprookje', *Limburgsch Dagblad*, 7-6-1951, 1.

'Poolse oud-strijders naar onze mijnen?', *Limburgsch Dagblad*, 3-10-1946.

'Poolse fascistten in onze mijnen', *de Waarheid*, 2-10-1946, 1.

'Poolse mijnwerker wordt overal gelokt door de communistische vogelaar', *Limburgsch Dagblad*, 25-8-1949, 1.

'Poolse mijnwerkers in staking gegaan', *Limburgsch Dagblad*, 28-4-1951, 2.

'Poolse mijnwerkers in staking gegaan', *de Volkskrant*, 30-4-1951, 3.

'Poolse mijnwerkers vragen ontslag', *de Volkskrant*, 19-7-1949, 1.

'Poolse vluchtelingen over de toestanden in het vaderland', *Limburgsch Dagblad*, 7-7-1951, 2.

'Positie van de mijnen en de mijnwerkers', *Limburgsch Dagblad*, 11-6-1947, 2.

'Rake klappen uitgedeeld', *Limburgsch Dagblad*, 6-9-1966, 13.

'Ramadan in Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 7-12-1968, 25.

'Reeds Polen aan het werk?', *de Waarheid*, 6-3-1947, 3.

'Regering helpt Hongaren die terug willen', *de Waarheid*, 13-2-1957, 1.

'Roofoverval op jongen (18)', *Limburgsch Dagblad*, 9-3-1965, 2.

'Sittards drietal viel wandelende Marokkanen aan', *Limburgsch Dagblad*, 10-12-1968, 1.

'Sport leidt tot verbroedering', *Limburgsch Dagblad*, 16-10-1948, 5.

'Sprekende cijfers over uittocht werkkrachten', *Limburgsch Dagblad*, 30-7-1968, 13.

'Stad en streek', *Limburgsch Dagblad*, 17-2-1949, 5.

'Staatsmijnen wachten op 500 Grieken', *de Volkskrant*, 31-7-1964, 9.

'Stakende Poolse mijnwerkers in kamp Berenbos kregen ontslag', *Limburgsch Dagblad*, 1-5-1951, 1.

'Steeds meer gastarbeiders in Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 3-7-1970.

'Tewerkstelling Polen in de mijnen', *de Waarheid*, 14-5-1947, 1.

'Toch Polen in de mijnen', *de Waarheid*, 15-4-1947, 1.

'Toenemende onrust onder de in Nederland werkende Polen', *de Volkskrant*, 18-8-1949, 3.

'Toestanden in Geleens pension zijn hemeltergend', *Limburgsch Dagblad*, 31-10-1967, 1.

'Turken en Marokkanen niet meer geplaatst op Oranje Nassau-mijnen', *de Volkskrant*, 18-10-1963, 15.

'Twee Marokkanen met mes gestoken', *Limburgsch Dagblad*, 29-6-1964, 2.

'Twee Marokkanen op de vuist', *Limburgsch Dagblad*, 24-5-1967, 15.

'Tweede transport ontheemden', *Limburgsch Dagblad*, 29-9-1947, 3.

'Twijfels rond moord op echtgenoot', *de Volkskrant*, 20-2-1968, 11.

'Uit stad en streek', *Limburgsch Dagblad*, 17-1-1950, 3.

'Vakbonden willen geen Poolse mijnwerkers', *de Volkskrant*, 12-3-1947, 1.

'Vakbonden wonnen strijd om verbruikseenhedentheorie', *Limburgsch Dagblad*, 19-6-1971, 27.

'Vandaag 100 Hongaren in mijnen beschikbaar', *Limburgsch Dagblad*, 8-12-1956, 3.

'Vechtende Polen te Kerkrade', *Limburgsch Dagblad*, 9-8-1951, 1.

'Vechtpartij in dancing te Hoensbroek', *Limburgsch Dagblad*, 19-10-1948, 3.

'Vechtpartijen in Chevremont', *Limburgsch Dagblad*, 8-7-1948, 3.

'Vechtpartijen in Nieuwenhagen en Brunssum', *Limburgsch Dagblad*, 8-1-1952, 5.

'Vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 7-2-1949, 3.

'Vechtpartijen van Hongaren in mijnstreek', *de Volkskrant*, 3-1-1957, 3.

'Veertig Italianen op mijn Wilhelmina', *de Volkskrant*, 12-12-1949, 3.

'Vele Polen in Nederland verlangen naar huis, in hun vaderland wacht goede toekomst', *de Waarheid*, 16-9-1955.

'Vele vechtpartijen en inbraken te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 13-2-1964, 2.

'Verbeter de lonen van onze mijnwerkers', *de Waarheid*, 13-02-1948, 1.

'Verbod gastarbeiders verwijderd van cafépui', *Limburgsch Dagblad*, 27-10-1973, 25.

'Verloop in mijn-industrie blijft onverminderd groot', *Limburgsch Dagblad*, 15-10-1955.

'Verontwaardiging over protest in Valkenburg', *Limburgsch Dagblad*, 26-8-1966, 13.

'Vijf gearresteerden na vechtpartij te Heerlen', *Limburgsch Dagblad*, 8-2-1949, 3.

'Vijf Hongaren naar huis', *de Waarheid*, 26-1-1957, 8.

'Vijf Hongaren vluchtten uit Zuid-Limburg', *de Waarheid*, 29-12-1956, 1.

'Vijf jonge Hongaren gaan vandaag naar huis terug', *de Waarheid*, 26-1-1957, 1.

'Vijftien honderd mijnwerkers liepen weg', *de Waarheid*, 16-9-1947, 3.

'Voor verhoging der kolenproductie', *de Waarheid*, 14-12-1945, 1.

'Voorzitter 'Algemene Bond' verlaat commissie', *de Volkskrant*, 16-5-1947, 1.

'Vrijspraak wegens gebrek aan bewijs', *Limburgsch Dagblad*, 25-1-1950, 1.

'Vrouw bekent moord op echtgenoot', *de Volkskrant*, 23-1-1967, 3.

'Wij kunnen het zelf wel af!', *de Waarheid*, 27-2-1947, 6.

'Weer 25 Hongaren naar de mijnen', *Limburgsch Dagblad*, 10-12-1956.

'Weer mijnwerkers uit Zuid-Slavië', *de Volkskrant*, 1-2-1964, 11.

'Wegens plaatsgebrek geen Turken en Marokkanen naar Limburg', *Limburgsch Dagblad*, 19-10-1963, 2.

'Weinig buitenlanders met kerstverlof', *de Volkskrant*, 4-12-1965, 17.

'Zes personen in Sittard aangehouden', *Limburgsch Dagblad*, 1-9-1966, 13.

'Ziekteverzuim onder de mijnwerkers 'n ramp', *Limburgsch Dagblad*, 31-1-1964, 3.

'Zijn Anders' Polen fascistien?', *de Waarheid*, 19-10-1946, 4.

'Zware eigen tegen belagers van Poolse mijnwerkers', *de Volkskrant*, 11-1-1950, 3.

'Zware straffen in Eijsdener moordzaak', *Limburgsch Dagblad*, 27-10-1948, 1.

'Zeven Hongaren vertelden', *de Volkskrant*, 18-12-1956, 5.

Afbeeldingen

Marokkaanse mijnwerkers in de lift, foto Continium.

Archieven

Handelingen Eerste Kamer.

Rijksbegroting.

